

Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem

28-as számú művészet- és művelődéstörténeti besorolású doktori iskola

ADY-DALOK

KOVÁCS CSILLA

TÉMAVEZETŐ: DALOS ANNA (DSc)

DOKTORI ÉRTEKEZÉS

2024

Tartalomjegyzék

Köszönetnyilvánítás	III
Bevezetés	V
1. Ady és a zene	1
1.1. Ady Endre személyes kapcsolata a zenével	1
1.2. A költő zenei ízlése. Cigányzenei hatások	6
1.3. Ady Endre verseinek zenéje. „Ady-dallam”	10
2. Repertoár 1945-ig	14
3. Zeneszerzői megközelítések	41
3.1. Reinitz Béla	41
3.2. Kodály Zoltán	49
3.3. Bartók Béla	53
4. A legfontosabb előadók	61
Összegzés	73
Bibliográfia	74

Köszönetnyilvánítás

Mindenekelőtt szeretném hálás köszönetemet kifejezni témavezetőmnek, Dalos Annának, aki szakmai tanácsaival és felbecsülhetetlen értékű szaktudásával végig kísérte, illetve segítette a munka-folyamatot. Meglátásai és mindenkori következetessége iránymutatásul szolgáltak témám kidolgozásában. A munkához való lelkiismeretes hozzáállása és emellett embersége példaértékű a számomra.

Köszönettel tartozom Halmai Katalin tanárnőnek, az ének doktori program vezetőjének, aki odaadó szeretetével, sok esetben idejét nem sajnálva, adta át magas színvonalú szakmai tudását, továbbá Szabó Ferenc Jánosnak, aki a negyedik fejezet kidolgozása során nyújtott nélkülözhetetlen segítséget és zongorakísérőként is mindenkor a rendelkezésemre állt.

Köszönöm a segítséget az Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem könyvtára, valamint az Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtára dolgozóinak, ezenkívül a Petőfi Irodalmi Múzeum munkatársainak, kiemelten Dr. Borbás Andrea főmuzeológusnak, aki az első fejezet megírásához szolgáltatott számos forrásanyagot.

Külön köszönetemet szeretném kifejezni Varjasi Tamásnak és Tóth Boglárkának és Fehér Balázsnak, akik a dolgozatom végső formázásánál nyújtottak rendkívüli nagy segítséget.

Hálával tartozom férjemnek, Laczkó-Pető Balázsnak, aki végtelen türelmével, örökös biztatásával és alkalmanként szakmai segítségével is támogatott a dolgozatom megírásában.

Édesanyám és a családom többi tagja lelkes támogatása és összefogása adott erőt ahhoz, hogy befejezhessem megkezdett munkámat, két kicsi gyermekünk mellett is.

Kovács Csilla
2024. március 3.

Bevezetés

Disszertációm témájának, témavezetőm, Dalos Anna javaslatát elfogadva, az Ady-dalok felkutatását és szélesebb körben való részletes megismerését választottam. A számomra addig ismeretlen repertoár nyomban felkeltette érdeklődésemet több szempontból is: egyrészt énekes repertoárom ismereteim bővítésének lehetőségét láttam meg benne, másrészt a dalok megismerését követően, felismertem, milyen gazdag kutatási témát jelent a stílus és az előadásmód összevetése.

A dolgozatom első fejezetében elsősorban arra a kérdésre kerestem választ, hogy milyen zenei hatások érthették Ady Endrét élete során, kezdve az érmindszenti népzenevel való találkozástól, a párizsi műzenei benyomásokon át, a pesti cigányzenés mulatozásokig, illetve, hogy mindezek milyen lenyomatot képezhettek Ady verselésében. Ebben elsősorban irodalomtudományi szakirodalomra támaszkodhattam,¹ bár kisebb mértékben a zenetudományi is foglalkoztatott a témával.²

A költő zenei ízlését megismerve szembesültem azzal, hogy a 20. század eleji divatos vokális műfajnak, a cigányzenészek által játszott népies műdaloknak mekkora jelentősége volt Ady Endre életében,³ valamint, hogy mennyire tisztázatlan a magyar nóták keletkezéstörténete és helyzete a zenei köztudatban napjainkban is. Kutatásaim kezdetén éppen ezért elkészítettem egy olyan fejezetet, amely bár nem kapott helyet disszertáciomban, mégis átfogó képet nyújtott számomra a cigány muzsikások helyzetéről Magyarországon a századforduló idején, valamint a népies műdal meghatározó szerepéről a magyar dalkultúra és zene kialakulásának folyamatában. Ebben nagy segítségemre voltak Sárosi Bálint munkái, amelyek hozzásegítettek a népies műdal és cigányzene részletesebb megismeréséhez.⁴

¹ Ady Lajos: *Ady Endre*. (Budapest: Amicus, 1923.); Sonkoly István: „Ady verseinek megzenésítései.” In: Baróti Dezső (szerk.): *A Petőfi Irodalmi Múzeum évkönyve*. Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum, 1961. 123–143.; Szilágyi Péter: „Ady ritmikai pályaképe.” *Kritika* 77/11 (1977. november): 14–15.; Szilágyi Péter: *Ady Endre verselése*. (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1990.); Vezér Erzsébet: *Ady Endre élete és pályája*. (Budapest: Gondolat, 1969.); Varga József: „Szabolcsi Bence: Vers és dallam.” *Kortárs* 3/10 (1959. október): 626–631.; Varga József: *Ady és kora*. (Budapest: Kossuth könyvkiadó, 1977.)

² Ady Endre: *Péntek esti levelek*. Szerk.: Varga József. (Budapest: Zeneműkiadó, 1975.)

Papp Viktor: „Ady és a zene.” *Nyugat* 12/4–5 (1919. február 16. – március 1.): 326–331.

Révész Béla: „Ady Endre. Második közlemény” *Nyugat* 14/16 (1921. augusztus 16.): 1223–1229.

Péterfi István: „Ady és a muzsika.” *Esti Budapest* 1/200 (1952. november): 4.

Szokolay Sándor: „Ady-muzsika.” *Kritika* 77/11 (1977. november): 16.

Voit Krisztina: „Ady és a muzsika II. Zenélő versek.” *Kisalföld* 33/272 (1977. november): 9.

³ Papp Viktor: „Ady és a zene.” *Nyugat* 12/4–5 (1919. február 16. – március 1.): 326–331.

⁴ Sárosi Bálint: „Cigányzenés századvég (1890–900).” *Muzsika* 46/10 (2003. október): 12–14.

Rendkívüli mértékben foglalkoztatott az is, hogy Ady Endre saját ének vagy beszédhangjáról találok e megfelelő forrásokat, lejegyzéseket. Erre vonatkozólag többek között Révész Béla Ady Endréről szóló, a Nyugatban megjelenő közleményében,⁵ valamint Ady bátyjának leírásából is kiderült néhány, számomra fontos adat.⁶

A költő saját vers-zenéjének lényegi vonásait igyekeztem megragadni a feldolgozott szakirodalmak információinak összesítésével, egyedi verselésének megismerésével. Ehhez kiemelten Szilágyi Péter *Ady Endre verselése* című könyve juttatott jónéhány fontos tudnivalóhoz.⁷

Disszertációm második fejezete az Ady-dalok repertoár listáját tartalmazza, amiben összesítettem a kiadott és kiadatlan, avagy kéziratban maradt dalok jegyzékét. Ehhez elsősorban az Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtárában végzett kutatásaim szolgáltak alapul, aminek köszönhetően listázhattam Reinitz Béla életművének eddig kiadott és kiadatlan Ady-dalait. Ez egy fontos állomása a vizsgálódásomnak, mivel Nikodémuszné Nagy Mária 1977-es összesítése óta nem történt hasonló egybevetése az Ady-daloknak.⁸ Gyűjtésem az 1906 és 1945 közötti időszak Ady-dal repertoárját tartalmazza.

Az Ady-költeményei számos zeneszerzőt ihlettek meg, ahogyan az a második fejezetben található táblázatokból is kiderül. Ugyanakkor dolgozatom harmadik fejezetében mégis a három legkiemelkedőbb zeneszerző, Reinitz Béla, Kodály Zoltán és Bartók Béla Ady-dalait és zeneszerzői megközelítéseit helyeztem górcső alá, legfőképpen énekesi szempontok szerint. Érdekes a három zeneszerzői hozzáállás és koncepció különbözőségeinek vagy akár hasonlóságainak megfigyelése, valamint magával a költővel való viszonyuk megismerése a versfeldolgozásaikon keresztül.

Ehhez kapcsolódva a negyedik fejezetemben szintén énekes szemszögből közelítettem a korabeli előadók által énekelt Ady-dalokhoz a fennmaradt hangfelvételek alapján. E fejezet megírásához számos digitalizált rádiófelvétel meghallgatására volt szükség, amelyekhez az Országos Színház-történeti Múzeum és Intézet (OSZMI), valamint a Petőfi Irodalmi Múzeum (PIM) könyvtárosai jóvoltából tudtam hozzáférni. A Színház és

⁵ Révész Béla: „Ady Endre. Második közlemény” *Nyugat* 14/16 (1921. augusztus 16.): 1223–1229. 1226.

⁶ Ady Lajos: *Ady Endre*. (Budapest: Amicus, 1923.) 37–38.

⁷ Szilágyi Péter: „Ady ritmikai pályaképe.” *Kritika* 77/11 (1977. november): 14–15.

—————: *Ady Endre verselése*. (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1990.)

⁸ Nikodémuszné Nagy Mária: „Kottabibliográfia.” In: Vitályos László és Orosz László (szerk.): *Ady-bibliográfia 1896–1977. Ady Endre önállóan megjelent művei és az Ady-irodalom*. (Budapest: MTA Könyvtára, 1990.) 323–361.

Filmművészeti Egyetem (SZFE) könyvtárában kutatott hagyatékok szintén lényeges információkkal bővítették ismereteimet a témában.

A disszertáció írásakor az Ady-dalok repertoárját különböző aspektusokból igyekeztem megközelíteni, remélve, hogy a dalokra felhívom énekes kollégáim figyelmét. Bízom abban, hogy a keletkezési körülmények megismertetése hozzájárulhat a repertoár újrafelfedezéséhez.

Az Ady-dalok elemzése során igyekeztem vizsgálni az előadói szabadság kérdéseit. Mivel az Ady-dalok előadása és megformálása a kimért és távolságtartó előadással szemben nagy szabadságot és közvetlenséget követelnek, úgy vélem akár az énektanítás során is jól használható ez a repertoár stílusgyakorlatként és színpadi gyakorlatként egyaránt. Továbbá elmondható, hogy a versfeldolgozások előadása minden esetben megkövetelik a precíz szövegformálást és az őszinte előadói magatartást, ami szintén jó irányba formálhatja az énekes előadói attitűdjét.

A néhány fennmaradt hangfelvételnek köszönhetően betekintést nyerhetünk a korabeli előadók szokásaiba és fesztelen előadásmódjukba, legyen az Reinitz sanzonszerű Ady-dala vagy éppen Bartók versfeldolgozása. A hangfelvételek közvetlen bizonyítékai az előadói szabadságnak és kötetlen előadásmódnak.

1. Ady és a zene

1. Ady és a zene

1.1. Ady Endre személyes kapcsolata a zenével

Ady Endre közvetlen kapcsolatáról a zenével és a zenészekkel első kézből Papp Viktortól, a költő szilágysági barátjának írásából értesülhetünk, amely 1917-ben jelent meg a *Nyugat* folyóiratban.⁹ Barátságuk révén Ady sokszor fordult a zene felé, bár képzettsége és tanultsága hiányzott hozzá.¹⁰ Tudható, hogy a nagykárolyi piarista gimnáziumi tanulmányai alatt elsajátította a kottaolvasás tudományát, amit később Zilahon a református kollégium istentiszteletein elhangzott zsoltáréneklésekkor kamatoztathatott.¹¹ Könyvében a költő öccse, Ady Lajos említést tesz arról, hogy bátyja diákkorában rövid ideig hegedülni is tanult, de hamar ráunt, ezért zenei tanulmányai gyorsan félbeszakadtak.¹²

Ady Endre ének- és beszédhangjáról számos leírás található. Ezeknek összevetéséből kiderült, hogy szeretett és tudott is énekelni. Könyvében Ady Lajos leírja, hogy a korcsmázások – „korhelyeskedések” – alkalmával, zilahi diáktársaival, olykor dalárdát alkotva hajnalig nótáztak, szórakoztatva az urakat a jó borért cserébe.¹³ Továbbá megjegyzi, hogy „hangja még akkor kellemes, hajlékony bariton volt”, ám az erős cigarettázás miatt kialakuló bronchitisz hatására rekedtessé, fátyolossá vált.¹⁴ Egyik református diáktársa ugyancsak rekedtes hangjáról, de az éneklésben annál buzgóbb szorgalmáról számol be.¹⁵ A zongoraművész, Kabos Ilonka emlékezései is a furcsa, ugyancsak rekedt, lelket megrendítő vibráló hangról szólnak.¹⁶ Révész Béla pedig így ír: „A hangja nem volt dalos hang, ércetlen, inkább gyöngé hangzású, sokszor rekedtesen megzilált, [...] kimelegedett, serregős, sugdosó énekhangja, mennyire benne maradt a rossz

⁹ Papp Viktor (1881–1954) számos napilap és folyóirat zenekritikusa, többek között a *Muzsika* című zenei folyóirat alapítója és főszerkesztője, zeneszerző és hegedűs, Ady „választott házi cigánya. Székely Ilona: „A másik házi cigány. Ady zenész barátja.” <https://momus.hu/forum/zenetortenet>” (Utolsó megtekintés dátuma: 2024.05.20.)

¹⁰ Papp Viktor: „Ady és a zene.” *Nyugat* 12/4–5 (1919. február 16.–március 1.): 326–331. 330.

¹¹ I.h.

¹² Ady Lajos: *Ady Endre*. (Budapest: Amicus, 1923.) 37–38.

¹³ I.h.

¹⁴ I.h.

¹⁵ Varga József: *Ady és kora*. (Budapest: Kossuth könyvkiadó, 1977.) 25.

¹⁶ Kabos Ilonka: „Emlékek Adyról.” In: Kovalovszky Miklós (szerk.): *Emlékezések Adyról III*. (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1987.): 384.

füleimben...”.¹⁷A költő írásai között is található egy, a saját hangját minősítő szövegrész: „miért hallatom én még mindig az én szepegő, rekedt szavamat?”¹⁸

Ugyan Ady felnőttként semmiféle hangszeren nem játszott, de zenei hallása és fogékonysága minden zene iránt – még a klasszikus iránt is – rendkívül nagy volt egész életében.¹⁹ Adynak gyakran gondolkázott Czigány Dezső festőművész barátja; többek között Schumann- Álmodozását és Bach valamelyik szólószonátáját is, a költőt ez megnyugtatta, bús perceiben vigasztalta.²⁰ Emellett nagyon szerette hallgatni Papp Viktor hegedűjátékát, aki saját szerzeményei, illetve a cigánymuzsika mellett a klasszikus repertoár műveivel is kiszolgálta hallgató közönségét: úgy-mint a Tell-Vilmos nyitány hegedű szólomával, Bach szóló műveivel, Beethoven hegedű-zongora szonátaival, két románcával, Paganini D-dúr szonátájával és Schubert szonátaival, Mendelssohn e-moll koncertjével, ezenfelül Wieniawski egyik Legendájával is, ez utóbbit Ady különösen szerette.²¹ Csáth Géza és Vészi Margit közös hegedűjátékát rendkívül kedvelte és nyaranta sokszor gyönyörködött benne a Vészi-kúria falai között Dunavarsányban, valamint, ha úgy adódott Vészi Margit énekében szintén.²² Az 1907. július 14-én megjelent *Fekete zongora* című költeménye egy ilyen nyári élményéhez köthető, a vers kezdetben még a *Fekete hegedű* címet viselte.²³

Kirajzolódni látszik, mennyire színes palettán mozgott klasszikus zenei stílusismerete, amit még bővítenek a párizsi útján szerzett egyéni színházi, operai élményei, ezt követően pedig budapesti életszakaszának zenei benyomásai. A francia fővárosban ismerkedett meg Svendsen, Sibelius, Csajkovszkij, D’Indy és Ravel zenéjével egy-egy hangversenylátogatás alkalmával.²⁴

Budapestre költözve ritkán járt már előadásokra, koncertekre, ám a Három Holló kávéházi asztalánál beszélgetve tájékozódott az aktuális zenei és teátrumi történésekről, legfőképpen barátaitól és a hírlapokból.²⁵

¹⁷ Révész Béla: „Ady Endre. Második közlemény” *Nyugat* 14/16. szám (1921. augusztus 16.): 1223–1229. 1226.

¹⁸ Ady Endre: *Péntek esti levelek*. Közr.: Varga József (Budapest: Zeneműkiadó, 1975.) 141.

¹⁹ Ady Lajos, *Ady Endre*, i.m., 388

²⁰ Horváth Béla: *Czigány Dezső Ady-képei*. (Budapest: Magvető, 1977.) 20.

²¹ Papp, „Ady és a zene”, i.m. i.h.

²² Horváth, *Czigány Dezső Ady-képei*, i.m., 22.

²³ I.h.

²⁴ I.m., 21–22.

²⁵ Papp, „Ady és a zene”, i.m., i.h.

1. Ady és a zene

Voit Krisztina szerint a század eleji zenei élet problémáit, zeneszerzői törekvések nehézségeit, irányait értette és átérezte.²⁶ 1905-ben megjelent cikkében a Magyar Közéletben így ír:

A magyar zenét nem úgy fogjuk megcsinálni, hogy ezennel belefogunk. Népdalcifrázatokkal, idegen melódiák piros–fehér–zöldre festésével, ügyes és fáradhatatlan kézzel ez nem fog sikerülni. Azt majd revelálni fogják nagy, e földön termett egész művész lelkek, holott talán mind-mind külföldi nagyok lelkén okultak. Meglesz ez. Csak attól félünk, nem fogják megérteni őket.²⁷

Két évvel később azt írja, hogy egészen másként dalol már a magyar nép, mint ezelőtt húsz évvel. Felteszi a kérdést: „szabad dalolni, ha az ember rosszul és rosszakat dalol?”²⁸ Zenélő versek című írásában Voit Krisztina hozzáfűzi, hogy Ady Kodály Zoltán és Bartók Béla fellépését jósolja meg, „Bartók és Kodály megváltását várja”.²⁹ Ugyanakkor azt is érdemes megjegyezni, hogy ebben az időszakban az említett két zeneszerző már aktív zeneszerzői tevékenységeket folytat az új zene megalkotóiként.³⁰ Ady mégsem hivatkozik egyértelműen egyik zeneszerzőre sem, ezért feltételezhető, hogy a költő nem ismerte zenéjüket. Hozzá kell ehhez fűzni, hogy Bartók Béla Ady versekre komponált Öt dala (op. 16) csak 1923-ban jelenik meg nyomtatásban,³¹ valamint Kodály Zoltán Ady-dalainak többsége is majd csak a poéta halála után került a nyilvánosság elé.³² Kérdéses tehát, hogy az egri dalárda produkcióhoz szokott Ady, szívesebben hallgatta volna-e azokat a dalokat, amelyek – mint írta – nem teszik tönkre a „magyar és egyéb dalok becsületét”.³³

Jelentős mennyiségű színházi, valamint zenekritikát írt. Ady Endre zenei írásait Varga József *Péntek esti levelek* című könyvében gyűjtötte össze, ezek eredendően korabeli folyóiratok, hírlapok hasábjain jelentek meg heti rendszerességgel a költő tollából. Az említett írások többségükben erősen bírálják az orfeumok, színházak, az Operaház – adott esetben – színvonalatlan előadásait, továbbá a színházba járó közönség műveletlenségét, a budapesti lakosság ízlését, társulatokat, előadókat. Mint Ady írta: „kacérkodnak a kultúrával

²⁶ Voit Krisztina: „Ady és a muzsika II. Zenélő versek.” *Kisalföld* 33/272 (1977. november): 9.

²⁷ I.h.

²⁸ Ady, *Péntek esti levelek*, i.m., 110.

²⁹ Voit Krisztina, *Ady és a muzsika*, i.m., i.h.

³⁰ Dobszay László: *Magyar zenetörténet*. (Budapest: Gondolat, 1984.) 382–383.

³¹ Gaál Ildikó: *Bartók Béla: Öt dal – kétszer*. DLA disszertáció, Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, 2017. (Kézirat). 37.

³² Voit Krisztina, „Ady és a muzsika”, i.m., i.h.

³³ Ady, *Péntek esti levelek*, i.m., 110.

a semmiháziak, s meghalnak a kultúra hasztalan vágyától a kultúrára alkalmasak.”³⁴ Egy másik kritikájában a nagyérdeműt ily módon pécézte ki: „mert nálunk még a jómódú burzsoázia is százszorta neveltelebb, mint a harmadik köztársaságnak már túl és túl civilizált gazdag polgársága. Csoda – e hát, hogy nálunk egyre süllyed a színpad?”³⁵ Egy 1905. áprilisi hangverseny margójára írja:

A filharmonikusok Mahler III. szimfóniáját ismertették Budapesttel tegnap. Nietzsche zenei magyarázata a téma. Nagy sikere volt máshol, tehát mi úgy mutattuk, hogy értjük és tetszik. Ami még szép tőlünk. De mikor történik meg nálunk, hogy mink, mink magunk legyünk az újnak és jelesnek fölismerői?”³⁶

Az operettek, orfeumok és chansonok világa alapvetően vonzotta, alkalom-adtán még kabaré dalszövegeket is írogatott, ezeknek kéziratait később széttépte.³⁷ Írásaiban kíméletlenül bírálja ezen intézmények működését, előadásait. Kritikáiban rendre megjelennek prófétai jövendölései a kultúrával kapcsolatban:

Nálunk nyugodtan terjed rontva-zúzva a brettli szellem. Olyan ijesztően, hogy ezer Shakespeare-darabbal sem fog lehetni helyrehozni. Ezeknek az idegen truppoknak előadásai akaratlanul hatnak a szellemre, hiszen a pihenő perceket ezek töltik be. A brettli is színpad. A deszkák pedig nagyhatalom! Ami ezekről elhangzik, az mind kap befogadó fület, elrontható szívet. S hódít a brettli, tesz léhává a mámoros levegő. Így lettünk magyar Bayreuthból orfeumok városa, s így lesz a kultúránk lassan-egyre – magyar helyett – *brettli kultúra*.³⁸

Egyetlen egy zenéhez komponált verse maradt fent. A címe: *Papp Viktor valceréhez*, melyet a zenekritikus szerzeményéhez költött.³⁹ Hetekig dudorászta a hallott dallamot, mígnem megszületett a vers is hozzá:

³⁴ I.m., 112.

³⁵ I.m., 74-75.

³⁶ I.m., 59.

³⁷ Papp, „Ady és a zene”, i.m., i.h.

³⁸ Ady, *Péntek esti levelek*, i.m., 18.

³⁹ Papp, „Ady és a zene”, i.m., i.h.

1. Ady és a zene

Fussatok el, eskük és imák,
Úgyis elmulik már a világ,
Kopott kocsin siet el velem
Az eldobott, szegény Szerelem.

Kék hajnalok és esti pirok,
Csókokat már rátok nem bizok,
Fut a kocsi, úzve fut velem,
Ködbe-vezőn fut a Szerelem.

Ha futva is futunk,
Piroslik az utunk,
Csöndesen hull a vér,
Szaladj, kopott szekér.

Szép, kialudt lángok,
Gyönyörű hajnali álmok,
Köddel ölelő, vén esték
Lesik a szekeret rég.

Fussatok el, eskük és imák,
Úgyis elmulik már a világ,
Kopott kocsin siet el velem
Az eldobott, szegény Szerelem.⁴⁰

Papp Viktor könnyed és légies tánc zenéjéhez nem igazán illet a költő – gondterheltségtől átfűtött – szövege, ezt ő maga is érezte és tudta.⁴¹ Ezenkívül születetett még számos kabaré dalszövege is, amit leginkább kedvtelésből írogatott.⁴² Ezen szövegeket keletkezésük után nemsokkal írójuk szét is tépte, egyedül Baumann Károly kupléénekes, színész, nagyváradi

⁴⁰ I.h.

⁴¹ I.h.

⁴² I.h.

szereplése alkalmával ismerhette meg őket és énekelhette szövegüket eddig ismeretlen dallamokra.⁴³

1.2. A költő zenei ízlése. Cigányzenei hatások

„Nem mindegy milyen zenét hallott a lyrai költő: Ady: Befutta az utat a hó. (Nagy költőink zenei műveltsége.) Csak azt variálja, amit hallott. Újat is csak azok alapján találhat ki”⁴⁴ – írja egyik jegyzetében Kodály Zoltán.⁴⁵ Ebből a gondolati egységből kiindulva, valóban fontos megismerni, hogy mit énekelt Ady, milyen dal „rivallt” fülében és hogy milyen zenékre mulatott szívesen.

A paraszti népzene – érmindszenti nevelkedésének köszönhetően – végigkísérte gyerekkorát, a népdal jelenléte számára természetes és értékes lehetett.⁴⁶ Ez egy fontos „kelléke” lesz későbbi művészetének és stílusának is. Egyik példa erre *A cigány vonójával* című verse, mely a *Lement a nap a maga járásán* kezdetű újstílusú népdal ihletéséből keletkezett,⁴⁷ abból a népdalból, amely Kodály I. vonósnégyese mottójául szolgált.⁴⁸ Ady két hétig keresgélte emlékezetében a szövegét, csak lejtésére és dallamára emlékezett.⁴⁹ Amikor eszébe jutott, örömeiben kiegészítette művét a dal kezdő versszakával.⁵⁰

Lement a Nap a maga járásán,
Sárgarigó szól a Tisza partján,
Sárga rigó, fülemüle,
Szép a rózsám, hogy váljak meg tőle?

Magyarország zenei élete a századvégen a cigányzenészek és bandáik búvkörébe mozogott.⁵¹ Az 1900-as évek első felében divatossá vált a magyar cigány muzsikusok körében a külföldön zenélés is, ezeken az előadásokon elsősorban a virtuóz futamokat és

⁴³ I.h.

⁴⁴ Móser Zoltán: „Látványok, helyszínek, énekek. Ady Endrével a mítoszok és a »zenei hangok országában«.” *Tiszatáj* 66/12 (2012. december): 109–118. 116.

⁴⁵ Kodály Zoltán: *Magyar zene, magyar nyelv, magyar vers*. Közr.: Vargyas Lajos (Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1993.) 352.

⁴⁶ Móser, *Látványok, helyszínek, énekek*, i.m., 117. A „*Ki látott engem?*” című kötet verse, Móricz Zsigmondnak ajánlva.

⁴⁷ Papp, „Ady és a zene”, i.m., i.h.

⁴⁸ Eöszé László: *Kodály Zoltán életének krónikája*. (Budapest: Zeneműkiadó, 1977.) 45.

⁴⁹ Papp, „Ady és a zene”, i.m., i.h.

⁵⁰ Móser, *Látványok, helyszínek, énekek*, i.m., 117.

⁵¹ Sárosi Bálint: „Cigányzenés századvég (1890–1900).” *Muzsika* 46/10 (2003. október): 12–14.

1. Ady és a zene

cifrázásokat értékelte a szöveget nem értő, ám a dallamot annál inkább kedvelő hallgatóság.⁵² Feltehetőleg ezzel lehet összefüggésben az, hogy a „tiszta”, népi dallamok és nóták kikoptak játékból, helyettük megmaradt a túlbujánzó dallamcifrázás, az öncélú magamutogatás, szemfényvesztő mutatványozás.⁵³ Ám a közönség érdeklődése a dal iránt fokozódott, és ez irány neves képviselője – a szegedi „alkotótalentum” – Dankó Pista lett.⁵⁴ Dankó a népi dallamkincsből, ősi szegedi parasztnótákból merített, ezáltal az ismerősen csengő melódiák könnyen meghódíthatták a nosztalgiára vágyók szívét.⁵⁵ Mint Sárosi Bálint írta: „gazdájává válik a gazdátlan népköltési javaknak.”⁵⁶ A magyar „úri osztály” mulatozásaihoz hozzátartozott – a szonok, kabarék mellett – a cigánymuzsika is.⁵⁷ A paraszti rétegtől elszakadt társadalomra jellemző, hogy a nép zenéjét nem ismerte, sőt le is nézte azt.⁵⁸ Egyik írásában Bartók Béla éppen erre a kialakult helyzetre reagálva sérelmezi a cigányzene elsőbrendűségét a magasabb rendű magyar népzenevel szemben.⁵⁹ Ugyanakkor később elismeri, hogy a paraszti hagyományörző szerepük kiemelkedő, mivel falun paraszti népzenet játszanak, népi stílusban.⁶⁰

Ady kedvenc cigány-nótáinak megismerése előtt elengedhetetlen némi stílustörténeti áttekintés. A 20. század közepéig becslések szerint mintegy harmincezer cigány-nóta született, írja tanulmányában Kállai Ernő, az MTA Kisebbségkutató Intézetének tudományos kutatója.⁶¹ Ez az új magyar műfaj, másneven magyar műdal (illetve népies műdal) elsősorban a magyar verbunkos hagyományaiból bontakozott ki.⁶² Stílusjegyei hordozzák a verbunkos mellett a magyar népdalok jellegzetes vonásait is.⁶³ Kodály 1943-ban írt tanulmányában Bihari János cigány hegedűs és zeneszerző szerzeményeivel kapcsolatban tesz megjegyzést arra vonatkozólag, hogy néhány darabja rokon a magyar

⁵² I.h.

⁵³ I.h.

⁵⁴ I.h.

⁵⁵ I.h.

⁵⁶ I.h.

⁵⁷ I.h.

⁵⁸ Péterfi István: „Ady és a muzsika.” *Esti Budapest* 1/200 (1952. november): 4.

⁵⁹ Bartók Béla: „Cigányzene? Magyar zene? (Magyar népdalok a német zeneműpiacon).” In: Lampert Vera (közr.). *Bartók Béla írásai 3. Írások a népzeneről és a népzene kutatásról* (Budapest: Editio Musica Budapest, 1999.): 345–368. 345.

⁶⁰ I.h.

⁶¹ Kállai Ernő: „A cigányzenészek helye és szerepe a magyar társadalomban és a magyar kultúrában.” <https://real.mtak.hu/155756/> (Utolsó megtekintés dátuma: 2024. 05.20.).

⁶² I.h.

⁶³ I.h.

paraszti dalokkal, egyfajta keskeny híd a paraszti hagyományos népzene és a városi tánczene között.⁶⁴

A századvég népszerű cigányzenéjének légköre áthatotta egész Magyarországot.⁶⁵ Az emberek feltehetőleg sokszor és sokat énekelték ezeket a népszerű slágereket országszerte.⁶⁶ A magyar – sok esetben egyszeri – dalszerzők kulcsfontosságú szereplői lettek a városi népzene kialakulásának, ők jobbra csak a dal szövegeinek és dallamának gazdái voltak, a dalok további sorsa, vagyis a harmonizálás és népszerűsítés már a cigányzenészek tisztje volt.⁶⁷

Ady Endre zilahi diákévei is sok cigányzenéléssel teltek, majd a nagyvárad, debreceni, később a budapesti évei alatt sem vonta meg magát az efféle zenei élvezeteket.⁶⁸ Rendkívüli módon kedvelte a cigány muzsikát.⁶⁹ Különösen vonzották a régi cigánynóták, azok sajátos nyelvhasználatát megőrző szövegei.⁷⁰ Révész Béla úgy látta, „mintha csak verseket olvasott volna ki belőlük”.⁷¹ Közel álltak hozzá a dunántúli származású Vörös-testvérek és cigánynótáik.⁷² Abban rejlett különlegességük, hogy a Vörös-család repertoárja apáról-fiúra szállt, megtartva ízes, ódon szövegeiket, a régi világ hangulatát.⁷³

A zenészeket mindig közel érezte magához, egészen bensőséges kapcsolata volt velük. Erről a Poéta és Publikum című kéziratban maradt publicisztikai gyűjteményében a következőket írja:

Érdekes, hogy a muzikusok voltak hamarosan az én legjobb embereim, az az ember-fajta, mely hitem szerint legtöbb naivságot, becsületességet és istenséget hordoz magában az emberek között. Ezek, öregek, fiatalok, mesterek és forradalmárok megéreztek az én kevélykedő, versbeli, szomorú őszinteségemet és becsületemet.⁷⁴

Cigány-zenészei, a legtöbb helyen, ahol megfordult, mindig akadtak, velük szerette elhúzatni szívének legkedvesebb nótáit.⁷⁵ A Kodály által említett *Befutta az utat a hó*

⁶⁴ Kodály Zoltán: „Magyar népdal vagy cigányzene?” In: Bónis Ferenc (közr.): *Visszatekintés. Hátrahagyott írások, beszédek, nyilatkozatok III.* (Budapest: Zeneműkiadó, 1989.): 375–387. 375.

⁶⁵ Móser, „Látványok, helyszínek, énekek”, i.m., 118.

⁶⁶ Sárosi, „Cigányzenés századvég.” i.m., 12.

⁶⁷ Kodály, „Magyar népdal vagy cigányzene?”, i.m., 374.

⁶⁸ Papp, „Ady és a zene”, i.m., i.h.

⁶⁹ Révész Béla, „Ady Endre”, i.m., i.h.

⁷⁰ I.h.

⁷¹ I.h.

⁷² I.h.

⁷³ I.h.

⁷⁴ Ady, *Péntek esti levelek*, i.m., 147.

⁷⁵ Révész, „Ady Endre”, i.m., i.h.

1. Ady és a zene

kezdetű nóta Ady egyik kedvence volt.⁷⁶ Allaga Géza – zenetanár, zeneszerző – 1862-ben bemutatott Szerelmes kántor című nagysikerű operettje dalbetétjeként szolgált.⁷⁷ Bozó Péter egyik tanulmányában azt írja, hogy ez az „operett” voltaképpen nem más, mint egy vidám népszínmű, népies műdalbetétekkel.⁷⁸ Talán éppen ennek köszönhető az is, hogy Ady sokszor énekelte, és neki is sokszor elhúzták:

Befutta az utat a hó, céltalanul fut a fakó,
Eleresztve kantárszára, búbánatban a gazdája.
Betyárlegény ül a lovon, nagyot sóhajt olykor, olykor,
„Hogy így megcsal, sose hittem, büntesse meg az Úristen”

Csaplárosné, piros virág, egy csattanás nem a világ
Csókoljon meg, ha szíve jó, áldja meg a mindenható
Részegítse meg a betyárt, kinek a kend bora nem árt
Csaplárosné, piros rózsza, részegítse meg a csókja

Akárki az istennyila, rabol, gyilkol a határba’,
A vármegye katonája, csak a lovam nyomát járja.
Betyár volt az édesapám, öregapám nemkülönben.
Becsületes igaz ember, hogy lett volna énbőlőlem.

Ady Endre legkedveltebb nótáit Révész Béla a Nyugat folyóiratban, 1921-ben megjelent írásában rögzíti. Ezek a következők: „Viszik a menyasszony selyem ágát”, „Ki tanyája ez a nyárfás”, „Meghalok én nemsokára”, „Este van már, nincsen csillag”, „Jegenyefa tetejében, ül egy holló feketében”.⁷⁹ Dénes Zsófia *A hársok épp szerettek* című könyvében szintén találhatunk feljegyzéseket Ady kedvelt nótáiból, úgy mint: „Most van a nap lemenőben”, „Eltörött a hegedűm”, „Beteg az én galambom”, „Bús a magyarnak élete”, „Maros partján halászkunyhó”, valamint „Pirosrózsza tövéről fakad a bimbó” kezdetűek.⁸⁰ Ez utóbbiak Dankó Pista szerzeményei.⁸¹ Ady Lajos könyvében ugyancsak találunk feljegyzést Ady Endre kedvenc dalairól, szövegkezdet szerint: „Gacsaly Pista nagy legény

⁷⁶ I.h.

⁷⁷ Bozó Péter: „Operett Magyarországon (1859-1960)”. <http://www.zti.hu/mza/m0402.htm> (utolsó megtekintés dátuma: 2020.05.11.). A vers szerzője Tóth Kálmán.

⁷⁸ I.h.

⁷⁹ Révész, „Ady Endre”, i.m., i.h.

⁸⁰ Dénes Zsófia: *Akkor a hársok épp szerettek*. (Budapest: Magvető Kiadó, 1957.) 71–77.

⁸¹ I.h.

volt”, „Csókolom a kis kezedet” és „Keskeny ucca, muzsikaszó” kezdetű nótákat említi a könyvszerző.⁸² A Sárosi Bálint tanulmányában szerepelő nótával, „Kilencet ütött az óra, este van” cíművel egészül ki még az Ady kedvenc nótáit tartalmazó felsorolás.⁸³ Kodály joggal írhatta: „Ezeket a nótákat dalolta Ady diáktársaival a zilahi éjszakában. Amint Arany Jánost jobban értjük, ha forgatjuk a gyermek és ifjúkora maga följegyezte népszerű dalait, úgy Adyt is jobban értjük, ha tudjuk miket dalolt.”⁸⁴

1.3. Ady Endre verseinek zenéje. „Ady-dallam”

Ady Endre *Új versek* című verses kötetének megjelenése idején (1906) a versolvasó közönség egyre inkább kívánta és szinte elvárta a meghökkentő és sokkoló újat.⁸⁵ *Ady verselése* című könyvében Szilágyi Péter kifejti, hogy a francia, baudelaire-i költészet egyre inkább szembe ment a nyárspolgári ízléssel, illetve az akadémiizmussal.⁸⁶ Baudelaire-nél a meghökkentés, „sokkírozás” legfőképpen a tartalomra vonatkozik, ugyanakkor Verlaine és Rimbaud formailag és ritmikailag is tesz ez irányba újító lépéseket.⁸⁷ Ez a modern művészi szemlélet Magyarország felé is elér, legnagyobb képviselője éppen Ady lesz.⁸⁸ Szilágyi Péter szerint az *Új versek* sokkoló hatása elsősorban a szokatlan asszociációknak köszönhető, valamint a leplezetlen erotikának is, ami ugyancsak helyet kap a versekben.⁸⁹ Továbbá hozzáteszi, hogy néhány – a kötetben szereplő – vers ritmikájával is jelzi nem titkolt újító szándékát. Orosz László, irodalomtörténész szerint Ady „igazi hangja” ebben a verses-kötetben szólal meg legelőször.⁹⁰ Számomra érdekes megfigyelés volt, hogy az *Új versek* után megjelent kritikák többsége ezt az említett „Ady-hangot” emeli ki. A Szerzők egyfajta sajátos zenei közegbe ültetik mondanivalójukat – így fejezve ki benyomásaikat a versekkel kapcsolatban. Karinthy Frigyes *Ady Endréről* című cikkében megfogalmazott néhány mondata is tanúskodik:

⁸² Ady Lajos, *Ady Endre*, i.m., 86. és 171.

⁸³ Sárosi Bálint: „Népzene 14. A magyar nóta és néphagyomány.” *Muzsika* 23/11 (1980. november): 41–46. 43.

⁸⁴ Kodály Zoltán: „Szentirmaytól Bartókig.” In: Bónis Ferenc (közr.): *Visszatekintés. Ősszegyűjtött írások, beszédek, nyilatkozatok II.* (Budapest: Zeneműkiadó, 1964.): 464–468. 465.

⁸⁵ Szilágyi Péter: *Ady Endre verselése.* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1990.) 116.

⁸⁶ I.h.

⁸⁷ I.h.

⁸⁸ I.h.

⁸⁹ I.h.

⁹⁰ Orosz László: „Adalékok Ady verseléséhez. Vizsgálódások Ady felező nyolcasai körül.” In: Ittész Mihály (szerk.): *Ady–Kodály emléknapiok. Kecskemét 1977. XI. 30.–XII. 1.* (Kecskemét: Kodály Zoltán Zenepedagógiai Intézet, 1979.): 79.

1. Ady és a zene

Világosan emlékszem arra az intenzív, mély hatásra, amit az Ady Endre muzsikájának első akkordjai keltettek a szívemben. Igaz, bátor és fájó hangok voltak és új hangok is, igen – (de hát miért, miért volna az a legfontosabb, hogy újak?). Hanem aztán úgy jött, hogy nem ismertem ki magam többé. Az ouverture egyszerre összekuszálódott: nem akart kibontakozni: mellékhangok származtak – egyre ismétlődött valami, újra és újra a nyitány motívuma harsogva vadul, fenyegetőleg, végre már keserű makacssággal, a zenekarból. Csodálkozva kaptam föl a fejem; aztán körülnéztem. Honnan e zavar?⁹¹

Vezér Erzsébet részletesen bemutatja az *Új versek* kritikáit, melyek egyértelműen a versek zenéjére-zeneiségére reagáltak.⁹² Legelőször is Fenyő Miksa, a *Budapesti Naplóban* megjelent írásából idéz: „Láthatatlan zenekarok ülnek szavai, sorai mögött, és amit mond, a »látható« költemény, mintha csak szövege volna a zenének.”⁹³ Bíró Lajos, író így vélekedik a nagyváradi Szabadság nevű napilapban: „Belső muzsikájuk van ezeknek a verseknek, csodálatos belső muzsikájuk, amelyeket nem lehet mértékkel és verslábakkal kihozni. A szó nála csodálatos módon új szint kap, új fényt, új erőt, új ércsengést.”⁹⁴ Fülep Lajos pedig eképpen ír a versekről: „Új szellő rebbenését, új vihar kavarodását, új élet fakadását érzem ki az egymás mellé rótt sorok olykor fojtott, olykor fékevesztett zenéjéből. [...] A szavak közt a szívünk veréséhez és a vérünk lüktetéséhez hasonló ritmus kalapál; ömlik, beárad az új zene várakozó lelkünkbe, ott zúg, visszhangzik, robbant és tépdés.”⁹⁵ A költő verselését Halasi Andor, kritikus így méltatja: „Verseinek újfajta zenéje, e zene titka: a Debussyk, Bartókok, Strauss Richárdok, Kodályok titka.”⁹⁶ Tudniillik ezen a ponton Halasi párhuzamot von a költő és a zeneszerzők között, így Bartókra és Kodályra irányítja a figyelmet, akik a népzeneben fennmaradt ősi magyar ritmust használták alapjául modern zenéjük megalkotásához, ahogyan maga Ady is verseiben ehhez a magyar ritmushoz nyúl vissza.⁹⁷ Ignotus Pál ugyancsak e ritmust, történetesen a jambust említi Ady verselésének egyik újításaként.⁹⁸

⁹¹Karinthy Frigyes: „Ady Endréről.” *Nyugat* 2/10–11 (1909. június 1.): 560–562. 560.

⁹²Vezér Erzsébet: *Ady Endre élete és pályája*. (Budapest: Gondolat, 1969.) 204.

⁹³I.h.

⁹⁴I.h.

⁹⁵I.h.

⁹⁶I.h.

⁹⁷I.h.

⁹⁸I.m., 205.

Ady Endre saját vers-zenéjének lényege a jambussoroknál keresendő. Ugyanis, a magyar hanglejtéshez, mondathoz, beszéddallamhoz valójában nem illik a jambus.⁹⁹ Vargyas Lajos szerint ennek egyik oka az lehet, hogy merev emelkedő ritmusképlete nem enged váltakozást, valamint hangsúlyozása idegen az ereszkedő hanglejtéshez szokott magyar fül számára.¹⁰⁰ A századelő magyar költőinek verselésében egyebek mellett a szabályos táncritmus volt a meghatározó.¹⁰¹ A jambikus verselés mégis divatos és modern versformává vált a 19. századi nyelvújító költők, írók körében, e verselés a magasszintű lírai kifejezésmód legalkalmasabb eszközévé vált.¹⁰² Ennek okaként az „idegen-utánzást” tünteti fel Vargyas.¹⁰³ A századelő költői ugyanis nem szívesen használták e verselési módot, annak túlzott dalszerűsége miatt, ami leginkább a magyar népdalok sajátja.¹⁰⁴ Ady és az utána következő költőnemzedék viszont, beleértve József Attilát is, ellensúlyozni próbálta az említett dalszerű, népdal-elemeket felidéző verselés jellegét a különböző újszerű eszközökkel, ezáltal közelebb kerülve a természetes beszédhez.¹⁰⁵ Ady a beszéd ritmusát és dallamát kívánta átültetni költeményeibe, alárendelve a megszokott sortípusokat, felrúgva a merev szabályrendszereket, vállalva a helyenkénti szótagszám ingadozásokat.¹⁰⁶ Ezt azonban csak akkor halljuk, ha megszámloljuk a szótagszámokat, egyébként a beszéd természetes és egyenletes tagolódását érezzük.¹⁰⁷ A magyar beszédhez, a magyar nyelv alkatához idomítja verseinek lejtését, ez határozza meg a formájukat is.¹⁰⁸

Ezen új eszközök közé tartozik a szimultán verselés – hangsúlyos és időmértékes verselési mód egy művön belüli alkalmazása, mellyel Ady voltaképpen eltörölte ennek elvi ellentétét.¹⁰⁹ A felsoroltak alapján kirajzolódik, hogy verselése rendkívül változatos, hiszen él a strófaszervezetek színes váltakozásaival, különböző ritmikai eszközökkel, úgy mint az említett szimultán verseléssel is, valamint a magyaros, antik és nyugateurópai verselési mód egységesítésével.¹¹⁰ Ide sorolnám még az *Új versek* című kötetének legszembetűnőbb újítását a „ritmus-törést”, ahogyan Szilágyi Péter nevezi.¹¹¹ Ritmikai „hökkenés-

⁹⁹ Szokolay Sándor: „Ady-muzsika.” *Kritika* 77/11 (1977. november): 16.

¹⁰⁰ Vargyas Lajos: *A magyar vers ritmusa*. (Budapest: Akadémiai kiadó, 1952.) 174.

¹⁰¹ I.m., 185.

¹⁰² I.h.

¹⁰³ I.h.

¹⁰⁴ Péczely László: „Ady verselése.” *Jelenkor* 20/11 (1977. november): 1029.

¹⁰⁵ I.h.

¹⁰⁶ I.m., 183-185.

¹⁰⁷ I.m., 183.

¹⁰⁸ I.h.

¹⁰⁹ Szokolay: „Ady-muzsika.” i.m., i.h.

¹¹⁰ Péczely László: „Ady verselése.” i.h.

¹¹¹ Szilágyi, *Ady Endre verselése*, i.m., 318.

1. Ady és a zene

döccentésnek” hívja azt az esetet, amikor a költő egyszerre él a ritmusváltás és a szokatlan strófaszerkezetek különböző sortípusokkal való társításának eszközével.¹¹²

Orosz László kiemeli, hogy Ady ritmusképleteibe, verselésébe mélyen beleivódott a népzene, valamint a sokat hallgatott cigányzenészek népies műdalainak egyes elemei.¹¹³ Mindez leginkább a poéta korai költeményeiben, az ütemhangsúlyos verselésnél érhető tetten.¹¹⁴ Szilágyi Péter egy későbbi kötetben, *a Szeretném, ha szeretnének* (1910) címűben is észrevételezi a népi tartalom és a népi forma egymásratalálását.¹¹⁵

Ady életművének meghatározó témája a nemzet újjáéledése, így írásában Péczely László azt hangsúlyozza, hogy Ady magyarságtudatának mélyülésével egyre erősödik verseinek nemzeti karaktere is.¹¹⁶ Hagyomány és modernitás, új és régi egységére törekszik – ezt a kettőt összekapcsolva hozza létre az innovatív forradalmi életművén belül. Ady stílusában egyszerre volt jelen az epikus, a krónikás, a balladai, a népdalos, a gyermekdalos, az ódai, a sirató, a bibliás, valamint a chanson-hang.¹¹⁷

Ady versei három műfajt is inspiráltak a zenében: dalt, kórusművet és oratóriumot.¹¹⁸ Mégis, a költő fellépésének idejében a magyar zeneszerzés még nem volt teljesen felkészülve költészetének zenébe foglalására.¹¹⁹ 1909. novemberében, a budapesti Royalterem ünnepi közönsége előtt Ady e szavakkal nyitotta meg a Beretvás Hugó által szervezett Ady-estet:

Csak egyet kérek: arra emlékezzenek, hogy ezek a versek az érzés drámái, a belső rettenetek új jajai s ezekből nem lehet se népdalt, se egyéb fajta kipróbált melódiákat csinálni: ezek új muzsikát követelnek. Ady-muzsikát.¹²⁰

És bár kortárs zeneszerzők, mint az említett Beretvás Hugó, vagy Reinitz Béla művein keresztül megszólalt a költő hangja – mégis – az új Ady-muzsikát Bartók és Kodály megzenésítései teremtették meg.¹²¹

¹¹² I.h.

¹¹³ Orosz, „Adalékok Ady verseléséhez”, i.m., 79.

¹¹⁴ I.h.

¹¹⁵ Szilágyi Péter: „Ady ritmikai pályaképe.” *Kritika* 77/11 (1977. november): 15.

¹¹⁶ Péczely László: „Ady verselése.” i.m., i.h.

¹¹⁷ Ujfalussy József: „Ady megzenésítések.” In: Ittész Mihály (szerk.): *Ady-Kodály emléknepok*. (Kecskemét: Kodály Zoltán Zenepedagógiai Intézet, 1978–1979.): 11–16. 13.

¹¹⁸ Szokolay, „Ady muzsika”, i.m., 16.

¹¹⁹ Ujfalussy, „Ady megzenésítések”, i.m., 13.

¹²⁰ Ady, *Péntek esti levelek*, i.m., 147.

¹²¹ Ujfalussy, „Ady megzenésítések”, i.m., i.h.

2. Repertoár 1945-ig

Az 1945-ig szóló ének-zongorára komponált, kiadott és kiadatlan Ady-dalokat elsősorban Nikodémuszné Nagy Mária összesítő gyűjteménye alapján vizsgáltam két fajta szempont szerint, két táblázatot használva.¹ Az egyikben a szerzők és a hozzájuk kapcsolódó dalok összesítésére került sor, míg a másikban az egyes versekhez tartozó szerzőket vettem számba. Nikodémuszné Nagy Mária összesítését tizenegy Csáth Géza versfeldolgozással egészítettem ki. Az 1. táblázatban az 1906-tól, azaz Ady Endre *Új versek* című verses kötetének megjelenésének évétől,² 1945-ig tartó időszakban készült Ady-dalok adatait gyűjtöttem ki. Ezek számszerű adatok, nem reflektálnak a zeneszerzők és a művek jelentőségére.

Szerző neve	Összesen	Kiadott mű	Kiadatlan
Csáth Géza	11	-	11
Róth Béla	23	22	1
Kerner Jenő	19	10	9
Kurucz János	18	8	10
Kardos István	12	3	9
Hetényi Heildelberg Albert	11	10	1
Nagy Ede	10	10	-
Hodula István	10	10	-
Bretán Miklós	9	9	-
Perényi Géza	9	1	8
Farkas Ödön	8	8	-
Horusitzky Zoltán	7	1	6
Závodszy Zoltán	7	-	7
Beretvás Hugó	6	6	-
Kazacsay Tibor	5	5	-
Jemnitz Sándor	5	-	5
Bartók Béla	5	5	-
Deák-Bárdos György	5	5	-
Molnár Antal	5	1	4
Kerntler Jenő	4	-	4
Kelen Hugó	4	-	4
Ákom Lajos	4	4	-
Kadosa Pál	4	2	2

¹ A kottabibliográfia lelőhelye: Nikodémuszné Nagy Mária: „Kottabibliográfia.” In: Vitályos László és Orosz László (szerk.): *Ady-bibliográfia 1896–1977. Ady Endre önállóan megjelent művei és az Ady-irodalom.* (Budapest: MTA Könyvtára, 1990.): 323–361.

² Varga József: *Ady és kora.* (Budapest: Kossuth Könyvkiadó, 1977.) 178.

2. Repertoár 1945-ig

Kodály Zoltán	2	2	-
Pongrács Zoltán	2	-	2
Bródy Miklós	2	-	2
Radnay Miklós	2	2	-
Sonkoly István	2	-	2
Szentmiklósy Nagy Ferenc	2	2	-
Tóth Miklós	2	2	-
Bárdos Lajos	2	-	2
Szomjas György	2	1	1
Hajdu Mihály	2	2	-
Siklós Albert	2	2	-
Zéth János	2	2	-
H. Bathó János	2	1	1
Papp Viktor	2	-	2
Angyal László	1	-	1
Kósa György	1	-	1
Antos Kálmán	1	-	1
Schuch Gyula	1	1	-
Szatmári Géza	1	-	1
Tóth Dénes	1	1	-
Fehér András	1	-	1
Székács Aladár	1	1	-
Kacsóh Pongrác	1	1	-
Murgács Kálmán	1	1	-
Zágon Géza Vilmos	1	-	1
Ádám Jenő	1	-	1
Szelényi István	1	-	1
Nagy József	1	-	1
Gyulai Elemér	1	-	1
Igyártó Zoltán	1	1	-
(Zilahi) Farnos Eszter	1	-	1
Nótás Nagy Dezső	1	1	-
Polgár Tibor	1	1	-
Vadas László	1	1	-
Reschovszky Sándor	1	-	1
Hajdu István	1	-	1
Halmos János	1	-	1
Tarnay Alajos	1	-	1
Dávid Gyula	1	-	1
Lányi Ernő	1	1	-
Sulyok Imre	1	-	1
Balázs Árpád	1	1	-

1. táblázat. Magyar zeneszerzők Ady-dalai

Köztudott, hogy Reinitz Béla komponálta a legtöbb Ady-dalt, ennél fogva a kiadott és kiadatlanul maradt kottáinak számvetését a későbbiekben tárgyalom. Őt követi Róth Béla

(23), Kerner Jenő (19), Kurucz János (18), Kardos István (12), Hetényi Heidelberg Albert (11) és a tízesek számát Nagy Ede (10) és Hodula István (10) zárja. Számos ismert egy dalos szerzőt is kiemelhetünk, így például Balázs Árpád, Lányi Ernő és Kacsóh Pongrác is ide sorolható, valamint Zilahi Farnos Eszter nevét is megemlíteném, aki egyetlen női szerzőként van jelen a felsorolásban Ady Endre *Láttalak* című versének megzenésítésével. Természetesen Bartók Béla és Kodály Zoltán Ady-dalai sem hiányozhatnak az összesítésből, azonban e két zeneszerző műveiről részletesen egy későbbi fejezetben lesz szó.

Nikodémuszné Nagy Mária kottabibliográfiája alapján összesen 257 dal született az Ady versek ihletésében.³ Ez az összesítés 1989-ben lezárult, így valószínűsíthető, hogy ez a szám megváltozott, annak függvényében, hogy azóta hány kotta került elő egy-egy fiók mélyéről. A listából hiányzik például Csáth Géza neve, aki Kosztolányi-versek megzenésítése mellett Ady dalokat is szerzett, leginkább Reinitz Béla stílusára hajazó, kávéházi stílusban, ennek ellenére nagyon érzékenyen tudta kifejezni ezeknek a verseknek a tartalmi lényegét.⁴ Csáth Géza tizenegy dalt komponált Ady versekre (2. táblázat).⁵ E dalok rengeteg javításon, kiegészítéseken estek át, a szerző sosem érezte őket igazán befejezeteknek.⁶ Egyes kompozícióhoz több változatot is készített.⁷ A kéziratokat az Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtára őrzi.⁸

A gyermekünk	Ms. Mus. 10. 513	1907. augusztus vége Adynál: A mi gyermekünk
A halál rokona	Ms. Mus. 10. 475	1914
Bölcs Marun meséje	Ms. Mus. 10. 480/a,b	[1908] Megj: A veraszöveg hiányzik, az énekszólám hiányos. Tenor vagy alt hangra – a szerző szándéka szerint.
Én kifelé megyek	Ms. Mus. 10. 484	[1909]

³ Nikodémuszné listázásában megtalálhatóak még 1945 után megjelent kották is. Továbbá számba veszi a folyóiratokban megjelent dalokat, amiktől az egyéni összesítő listámban eltekinttem.

⁴ J. Győri László: „Szimfonikus költemény prózában. Kelemen Éva zenetörténész Csáth Gézáról.” *Muzsika* 56/7 (2013. július): 10–12. 11.

⁵ Kelemen Éva: *A művészetek vándora. A zeneszerző Csáth Géza.* (Budapest: Magyar Kultúra Kiadó, 2015.) 79–95.

⁶ I.m., 45.

⁷ I.h.

⁸ I.m., 9.

2. Repertoár 1945-ig

Fuimus	Ms. Mus. 10. 523	[1907?] Megj.: Még egyszer
Idegen leány. Maradhatsz és szerethetsz	Ms. Mus. 10. 483	[1908] Adynál: Maradhatsz és szerethetsz
Itt járt az ősz	Ms. Mus.10. 486	1907. február 12. – 1907. február 18. Adynál: Párizsban járt az ősz
Szent Margit legendája	Ms. Mus. 10. 481	[?]
Szívek messze egymástól	Ms. Mus. 10. 485/a,b Ms. Mus. 10. 477	1907. január 24. 1907. május Bem.: Budapest, 1909. március 14., a Galilei kör matinéján
Tort ülök	Ms. Mus. 10. 476	1911 Adynál: Elillant évek szőlőhegyén
Üzenet	Lelőhely: ismeretlen – [KK1977]	[1909. 09. előtt] Adynál: Nem mehetek hozzád

2. táblázat. Csáth Géza Ady dalainak kéziratának összesítése Kelemen Éva kutatása nyomán

Ugyanakkor Szunyogh Barna, székelyhídi jogász huszonöt Ady-kompozíciója is kimaradt a listából, melyekről többek között az 1924-es Székely Naplóból, illetve egy 1972-es Bihari Napló számából is értesülhetünk.⁹ Ady verseinek népszerűsítéséhez jócskán hozzájárultak a Szunyogh-dalok, főként Erdély területén.¹⁰ A kezdetben csak szűk körben előadott kompozíciók ugyanis a koncert-pódiumon is elhangoztak, az első bemutatásukra 1924. december 11-én került sor Nagyváradon, az Arta filmszínház termében.¹¹ Szunyogh

⁹ A *Székely Naplóban* megjelent cikk konkrét verseket említ: *Papp Viktor Valceréhez, A Halál lovai, A magyar messiások, Értől az Óceánig* címűeket. N.N.: „Új Ady-dalok.” *Székely Napló* 54/148 (1924. szeptember): 1.

¹⁰ Tóth János: „Magsárgult kottalapok.” *Bihari Napló* (1972. december 1.): 14.

¹¹ I.h.

Barna kottakéziratai az 1970-es években még a nagyváradi Ady Múzeumban voltak fellelhetők.¹²

Minden versfeldolgozás fontosnak tekinthető, amely a költő korában született, hiszen az adott kornak lenyomata, a kor atmoszféráját mutatja be, amelyben a költő maga is a mindennapjait élte, és amely korról elmondható, hogy nemcsak a századforduló közege hatott Adyra, hanem a kor változásaihoz jelentősen hozzájárult a szülöttje, Ady Endre. *Ady verseinek megzenésítései* című tanulmányában Sonkoly István sorra veszi a dalok keletkezését és azoknak elemzéseit, értékes forrásanyag a repertoár feltérképezésében, melyet maga Nikodémuszné is követett és felhasznált.¹³ Sonkoly megállapítja, hogy az Ady-dalok értéke és típusa rendkívül változó, így vannak köztük műkedvelői kísérletezések, ezenfelül magas színvonalú zenei megvalósítások is.¹⁴ Általánosságban szólva a zeneszerzőkre ösztönzőleg hatottak a költő dallamos versei, melyeknek sajátos világa megragadta és zeneszerzésre készítette az olykor dilettáns szerzőket is.¹⁵ Ennek ellenére – Sonkoly legalábbis így látja – elmondható, hogy a húszas években keletkezett művek nem tudták az „új zene” irányába elmozdítani a „dallamosítás” kérdését.¹⁶ Ennek egyik oka, hogy a komponistáktól egyáltalán nem volt idegen az orfeumok, kabarék, chansonok világa, vagy a keringő hangvétele, ezek mind visszaköszöttek műveikben. Ujfalussy József szerint is ez a zenei ideál lassította az „új zene” kibontakozását, habár a zeneszerzők szándéka éppen ennek ellenkezője volt, tehát az, hogy dalaikban egy eredeti, modern eszmeiség képeződjön le.¹⁷ A különböző dalok közös nevezője, hogy hasonló közegben, hozzávetőlegesen egyidőben születtek.

De melyek azok a versek, amelyek a legnépszerűbbnek bizonyultak és leginkább inspirálták a zeneszerzőket a komponálásra? A következőkben Nikodémuszné Nagy Mária összesítéséből készült táblázat segít rendszerezni a verseket. Itt a verseket ábécérendbe soroltam és melléjük társítottam a zeneszerzők nevét (3. táblázat).

¹² Alföldi Imre: „Tejfoggal kőbe. (10.). Regényes önéletrajzi krónika apámról s magamról.” *Várad* 17/10 (2018. október): 76–79. 78.

¹³ Sonkoly István: „Ady verseinek megzenésítései.” In: Baróti Dezső (szerk.): *A Petőfi Irodalmi Múzeum évkönyve*. (Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum, 1961.): 123–143. 123.

¹⁴ I.h.

¹⁵ I.h.

¹⁶ I.m., 126.

¹⁷ Ujfalussy József: „Ady-megzenésítések.” In: Ittész Mihály (szerk.): *Ady-Kodály Emléknapok*. (Kecskemét: Zenepedagógiai Intézet, 1979.): 11–15. 14.

2. Repertoár 1945-ig

Versek	Verses kötetek	Zeneszerzők
Absolon boldog szégyene	Vér és arany (1907)	Reinitz Béla
A cigány vonójával	Ki látott engem? (1914)	Reinitz Béla
A csillagok csillaga	Az Illés szekeren (1908)	Reinitz Béla
A csodák föntjén	A halottak élén (1918)	Reinitz Béla
Ad az Isten	Ki látott engem? (1914)	Kerntler Jenő, Perényi Géza, Reinitz Béla-Csordulj kedvem
Add nekem a szemeidet	Vér és arany (1907)	Farkas Ödön, Hodula István, Kerner Jenő, Pongrácz Zoltán, Reinitz Béla, Róth Béla, Kurucz János-Add nekem a te szemeidet
Adja az Isten	A halottak élén (1918)	Perényi Géza
A fehér lóbuszok	Az Illés szekeren (1908)	Reinitz Béla
A fekete zongora	Vér és arany (1907)	Hetényi Heidelberg Albert, Kelen Hugó, Reinitz Béla
A fiam bölcsőjénél	A menekülő élet (1912)	Bretán Miklós
A fontainebleau-i erdőben	Az Illés szekeren (1908)	Nagy Ede
A gyermekünk	Új versek (1906)	Csáth Géza
A Hadak útja	Az Illés szekeren (1908)	Angyal László
A Halál autómobilján	Vér és arany (1907)	Beretvás Hugó
A Halál lovai	Az Illés szekeren (1908)	Hetényi Heidelberg Albert, Kazacsay Tibor, Reinitz Béla
A Halál pirkadat	Szeretném, ha szeretnének (1909)	Nagy Ede, Reinitz Béla
A Halál rokona	Vér és arany (1907)	Hetényi Heidelberg Albert, Kurucz János, Csáth Géza
A harcunkat megharcoltuk	Szeretném, ha szeretnének (1909)	Reinitz Béla
A Hortobágy poétája	Új versek (1906)	Reinitz Béla, Róth Béla
A Jézuska tiszteletére	Szeretném, ha szeretnének (1909)	Antos Kálmán
A kék tenger partján	Új versek (1906)	Kardos István
Aki helyemre áll	Szeretném, ha szeretnének (1909)	Kerner Jenő, Kurucz János, Schuch Gyula
Akik mindig elkésnek	Vér és arany (1907)	Beretvás Hugó, Hodula István
A könnyek asszonya (Bús arcát érzem szívemen...)	Új versek (1906)	Kurucz János, Nagy Ede, Róth Béla, Szatmári Géza
Alázatosság langy esője	Szeretném, ha szeretnének (1909)	Reinitz Béla
A ló kérdez	A magunk szerelme (1913)	Papp Viktor
A magyar Messiások	Vér és arany (1907)	Kadosa Pál, Kelen Hugó
A magyar vigasság	Az Illés szekeren (1908)	Bródy Miklós, Kazacsay Tibor, Reinitz Béla
A Mese meghalt	Új versek (1906)	Reinitz Béla – Mese-zajlás volt
A perc-emberkék után	Ki látott engem? (1914)	Kurucz János, Reinitz Béla
A piros rózsza	A halottak élén (1918)	Reinitz Béla

Kovács Csilla: Ady-dalok

A Rémnek hangja	A halottak élén (1918)	Reinitz Béla
Asszonyok a parton	Vér és arany (1907)	Kelen Hugó
A Szajna partján	Új versek (1906)	Róth Béla
A szamaras ember	A halottak élén (1918)	Reinitz Béla
A szerelmetlenség Istenéhez	A minden-titkok versei (1910)	Jemnitz Sándor
A tavaszi szív	A halottak élén (1918)	Reinitz Béla
A Tisza-parton	Új versek (1906)	Reinitz Béla
A tó nevetett	Új versek (1906)	Hodula István, Závodszy Zoltán
A tűnődés csolnakján	A minden-titkok versei (1910)	Reinitz Béla
A vár fehér asszonya	Új versek (1906)	Kerner Jenő
A vén komornyik	Szeretném, ha szeretnének (1909)	Reinitz Béla
Az ágyam hívogat	Szeretném, ha szeretnének (1909)	Bartók Béla
Az alvó csók-palota	Vér és arany (1907)	Hetényi Heildberg Albert
Az én bűnöm	Az Illés szekerén (1908)	Róth Béla
Az én két asszonyom	Vér és arany (1907)	Bathó János, Beretvás Hugó, Deák-Bárdos György, Fehér András, Hetényi Heildberg Albert-Egy fájdalmas ember dalai, Papp Viktor
Az én magyarságom	Az Illés szekerén (1908)	Deák-Bárdos György
Az én menyasszonyom	Új versek (1906)	Kurucz János
Az én sírásom	Vér és arany (1907)	Róth Béla
Az Értől az Óceánig	Vér és arany (1907)	Nagy Ede, Perényi Géza, Reinitz Béla, Závodszy Zoltán
Az halottas ünnep	Ki látott engem? (1914)	Reinitz Béla
Az Illés szekerén	Az Illés szekerén (1908)	Reinitz Béla
A Zozó levele	Vér és arany (1907)	Beretvás Hugó, Farkas Ödön, Kerner Jenő, Radnai Miklós, Reinitz Béla, Závodszy Zoltán
Az őszi lárma	Vér és arany (1907)	Bartók Béla, Kelen Hugó, Kerner Jenő
Az őszi muzsikája	A halottak élén (1918)	Horusitzky Zoltán
Az Úr érkezése	Az Illés szekerén (1908)	Ákom Lajos, H. Bathó János, Deák-Bárdos György, Kazacsay Tibor, Reinitz Béla, Sonkoly István, Szentmiklósy Nagy Ferenc, Tóth Dénes
Az utolsó mosoly	Új versek (1906)	Hetényi Heidelberg Albert, Reinitz Béla
Ádám, hol vagy?	Az Illés szekerén (1908)	Kodály Zoltán
Álcás, vén valómmal	Az Illés szekerén (1908)	Reinitz Béla
Áldásadás a vonaton	A menekülő élet (1912)	Kardos István
Áldozás piros kedvvel	A halottak élén (1918)	Reinitz Béla
Álmodik a Nyomor	Szeretném, ha szeretnének (1909)	Kardos István

2. Repertoár 1945-ig

Álmom: az Isten	Az Illés szekeren (1908)	Ákom Lajos
Bölcs Marun meséje	Vér és arany (1907)	Csáth Géza
Catullus költő halála	Szeretném, ha szeretnének (1909)	Kardos István
Csak jönne más	Új versek (1906)	Róth Béla
Csák Máté földjén	Az Illés szekeren (1908)	Reinitz Béla
Csépel az idő	Az Illés szekeren (1908)	Reinitz Béla
Csolnak a holt-tengeren	Vér és arany (1907)	Reinitz Béla
Dal a boldogtalanságról	A halottak élén (1918)	Kósa György, Reinitz Béla
Dózsa György lakomáján	Az Illés szekeren (1908)	Reinitz Béla
Duruzslás a jégveremből	Szeretném, ha szeretnének (1909)	Reinitz Béla
Dús lovag násza	Vér és arany (1907)	Kerner Jenő
Egyedül a tengeren	Vér és arany (1907)	Bartók Béla, Farkas Ödön, Kacsoh Pongrác, Kurucz János, Molnár Antal, Reinitz Béla
Egy ismerős kisfiú	Vér és arany (1907)	Farkas Ödön, Kerntler Jenő,
Egy ócska konflisban	Új versek (1906)	Deák-Bárdos György, Róth Béla
Egyszer volt csak	A halottak élén (1918)	Reinitz Béla
Elfogyni az ölelésben	Szeretném, ha szeretnének (1909)	Molnár Antal, Reinitz Béla
Elillant évek szőlőhegyén	Vér és arany (1907)	Tóth Miklós
Elválunk	Versek (1899)	Murgács Kálmán
Emlékezés egy nyári-éjszakára	A halottak élén (1918)	Reinitz Béla
Ének a porban	Új versek (1906)	Reinitz Béla
Én kifelé megyek	Az Illés szekeren (1908)	Kardos István, Reinitz Béla, Csáth Géza
Én nem vagyok magyar?	Vér és arany (1907)	Reinitz Béla
Én régi mátkám	Az Illés szekeren (1908)	Reinitz Béla – (Csupa rom)
Erdőben, esős délutánon	Ki látott engem? (1914)	Reinitz Béla
Este a Boisban	Új versek (1906)	Reinitz Béla, Róth Béla
Esze Tamás komája	Szeretném, ha szeretnének (1909)	Kadosa Pál, Reinitz Béla, Závodszky Zoltán
Ezüst patkós paripáinkon	A menekülő élet (1912)	Ákom Lajos, Reinitz Béla
Fajtáddal együtt átkozlak	A menekülő élet (1912)	Reinitz Béla
Fehér lány virág-kezei	Szeretném, ha szeretnének (1909)	Zágon Géza Vilmos
Fekete Hold éjszakáján	Vér és arany (1907)	Horusitzky Zoltán
Félig csókolt csók	Új versek (1906)	Ádám Jenő- Egy félig csókolt
Fölszállott a páva	Vér és arany (1907)	Szelényi István
Fuimus	Még egyszer (1903)	Csáth Géza
Góg és Magóg fia	Új versek (1906)	Bárdos Lajos, Horusitzky Zoltán, Kardos István, Nagy József, Szomjas György,
Ha a szemem lefotgák	Vér és arany (1907)	Horusitzky Zoltán, Kerner Jenő, Róth Béla
Ha holtan találkozunk	Az Illés szekeren (1908)	Kardos István, Szomjas György

Kovács Csilla: Ady-dalok

Hajó a ködben	Szeretném, ha szeretnének (1909)	Reinitz Béla
Halálvirág: a Csók	Az Illés szekerén (1908)	Nagy Ede (zongorakísérettel ellátta: Bachner György), Reinitz Béla
Halk, bánatos szökés	A minden-titkok versei (1910)	Tóth Miklós
Harcos ember szíve	Az Illés szekerén (1908)	Hetényi Heidelberg Albert, Kerner Jenő
Három őszi könnycsepp	Vér és arany (1907)	Bartók Béla, Beretvás Hugó, Hajdu Mihály, Hetényi Heidelberg Albert, Kazacsay Tibor, Kerner Jenő, Siklós Albert
Hát ezért bolondultunk?	Ki látott engem? (1914)	Reinitz Béla-Az Isten is tudja
Hazamegyek a falumba	Vér és arany (1907)	Bretán Miklós
Héja-nász az avaron	Új versek (1906)	Kurucz János, Reinitz Béla
Hepehupás, vén Szilágyban	Vér és arany (1907)	Perényi Géza
Hervadáskor	Versek (1899)	Kurucz János
Híven sohase szerettem	Az Illés szekerén (1908)	Nagy Ede (zongora kísérettel ellátta: Bachner Görgy)
Holnap talán elküldöm	A magunk szerelme (1913)	Jemnitz Sándor
Hunyhat a máglya	Új versek (1906)	Reinitz Béla
Imádság háború után	Az Illés szekerén (1908)	Bretán Miklós
Ismeretlen átok	Versek (1899)	Molnár Antal
Jó Csönd-herceg előtt	Vér és arany (1907)	Bródy Miklós, Kerner Jenő, Kerntler Jenő, Siklós Albert
Jóság síró vágya	A minden-titkok versei (1910)	Zéth János
Jöjj, Léda, megölellek	Vér és arany (1907)	Reinitz Béla
Júdás és Jézus	Vér és arany (1907)	Farkas Ödön
Karácsony	Versek (1899)	Perényi Géza
Kató a misén	Szeretném, ha szeretnének (1909)	Reinitz Béla
Kereszttel hagylak itt	Vér és arany (1907)	Gyulai Elemér, Kerner Jenő, Róth Béla
Két kuruc beszélget (Merre, Balázs testvér...)	Az utolsó hajók (1923)	Reinitz Béla
Két kuruc beszélget	Az utolsó hajók (1923)	Kadosa Pál, Sonkoly István
Két szent vitorlás	Szeretném, ha szeretnének (1909)	Reinitz Béla
Kidalolatlan magyar nyarak	A menekülő élet (1912)	Bretán Miklós
Kín és dac	Ki látott engem? (1914)	Reinitz Béla
Kis, karácsonyi ének	A menekülő élet (1912)	Bretán Miklós, Igyártó Zoltán, Kerntler Jenő, Perényi Géza, Reinitz Béla
Kis női csukák	Ki látott engem? (1914)	Jemnitz Sándor
Kisvárosok őszi vasárnapjai	Szeretném, ha szeretnének (1909)	Bretán Miklós

2. Repertoár 1945-ig

Kocsi-út az éjszakában	Szeretném, ha szeretnének (1909)	Bretán Miklós, Reinitz Béla
Korán jöttem ide	Új versek (1906)	Róth Béla
Köszönöm, köszönöm, köszönöm	A menekülő élet (1912)	Reinitz Béla
Közel a temetőhöz	Vér és arany (1907)	Deák-Bárdos György, Kurucz János, Róth Béla
Krisztus-kereszt az erdőn	Az Illés szekeren (1908)	Bretán Miklós
Kurucok így beszélnek	A halottak élén (1918)	Perényi Géza
Láttalak	Versek (1899)	Farmos Eszter, Nótás Nagy Dezső-Gyöngyvirág
Léda a hajón	Új versek (1906)	Reinitz Béla
Léda Párizsba készül	Új versek (1906)	Kurucz János, Reinitz Béla
Lédával a bálban	Vér és arany (1907)	Kerner Jenő
Lelkek a pányván	Új versek (1906)	Perényi Géza, Reinitz Béla
Lesz más lakodalom	Ki látott engem? (1914)	Kadosa Pál, Polgár Tibor, Reinitz Béla
Magyar fa sorsa	Az Illés szekeren (1908)	Nagy Ede
Maradhatsz és szerethetsz	Vér és arany (1907)	Csáth Géza
Májusi zápor után	Az Illés szekeren (1908)	Hajdu Mihály, Reinitz Béla
Meg akarlak tartani	Új versek (1906)	Kerner Jenő, Kurucz János, Reinitz Béla, Róth Béla, Závodszy Zoltán
Megáradt a Tisza	Vér és arany (1907)	Reinitz Béla
Megöltem egy pillangót	Új versek (1906)	Kerner Jenő
Menekülj, menekülj innen	Vér és arany (1907)	Nagy Ede
Mert engem szeretsz	Új versek (1906)	Bárdos Lajos, Kerner Jenő, Kurucz János, Reinitz Béla
Milánó dómja előtt	Szeretném, ha szeretnének (1909)	Molnár Antal
Minden nagy megújíthatóságom	A halottak élén (1918)	Reinitz Béla
Minden rém riogat	Ki látott engem? (1914)	Reinitz Béla
Mi urunk: a Pénz	Vér és arany (1907)	Reinitz Béla
Most pedig elnémulunk	Szeretném, ha szeretnének (1909)	Vadas László
Négy-öt magyar összehajol	Szeretném, ha szeretnének (1909)	Reinitz Béla, Zéth János
Nem adom vissza	A minden-titkok versei (1910)	Jemnitz Sándor, Reschovszky Sándor
Nem jön senki	Az Illés szekeren (1908)	Ákom Lajos, Beretvás Hugó,
Nem mehetek hozzád	Vér és arany (1907)	Bartók Béla, Reinitz Béla
Nézz, Drágám, kincseimre	A halottak élén (1918)	Reinitz Béla
Nóta a halott szűzről	Vér és arany (1907)	Farkas Ödön, Kerner Jenő
Nótázó, vén bakák	A halottak élén (1918)	Perényi Géza
Öreg legény szerelme	A magunk szerelme (1913)	Jemnitz Sándor
Őrizem a szemed	A halottak élén (1918)	Hajdu István, Hodula István, Horusitzky Zoltán, Molnár Antal, Pongrácz Zoltán, Reinitz Béla, Róth Béla

Kovács Csilla: Ady-dalok

Örök harc és nász	Vér és arany (1907)	Reinitz Béla
Őszben a sziget	Szeretném, ha szeretnének (1909)	Róth Béla
Páris, az én Bakonyom	Vér és arany (1907)	Reinitz Béla
Párisban járt az Ősz	Vér és arany (1907)	Bretán Miklós, Halmos János, Hodula István, Kardos István, Kerner Jenő, Róth Béla, Tarnay Alajos, Závodszy Zoltán, Csáth Géza
Proletár fiú verse	Szeretném, ha szeretnének (1909)	Kardos István, Reinitz Béla
Régi negédességem meghalt	Az utolsó hajók (1923)	Reinitz Béla
Rettegésben a falu	Szeretném, ha szeretnének (1909)	Reinitz Béla
Ruth és Delila	Az Illés szekeren (1908)	Reinitz Béla
Sappho szerelmes éneke	Szeretném, ha szeretnének (1909)	Dávid Gyula, Kodály Zoltán, Reinitz Béla
Sárban veszett hó	Vér és arany (1907)	Farkas Ödön, Závodszy Zoltán
Sem utódja, sem boldog őse...	Szeretném, ha szeretnének (1909)	Hodula István, Kurucz János, Lányi Ernő, Reinitz Béla-Szeretném, hogyha szeretnének, Szentmiklósy Nagy Ferenc
Síjja régi babonának	Ki látott engem? (1914)	Reinitz Béla
Sírás az Élet-fa alatt	Vér és arany (1907)	Reinitz Béla
Sirasson meg	Versek (1899)	Kurucz János
Sirató ember dala	Szeretném, ha szeretnének (1909)	Kardos István, Nagy Ede, Reinitz Béla,
Sírni, sírni, sírni	Vér és arany (1907)	Hetényi Heidelberg Albert, Kerner Jenő
Sóhajtás a hajnalban	Új versek (1906)	Hetényi Heidelberg Albert, Hodula István, Kerner Jenő, Kurucz János, Reinitz Béla, Róth Béla
Sötét vizek partján	Vér és arany (1907)	Róth Béla
Szegény, árva rigóim	A minden-titkok versei (1910)	Reinitz Béla
Szegény legény botja	Az utolsó hajók (1923)	Reinitz Béla
Szelíd, esti imádság	Szeretném, ha szeretnének (1909)	Horusitzky Zoltán, Reinitz Béla, Róth Béla
Szent Június hívása	Vér és arany (1907)	Róth Béla
Szent Margit legendája	Vér és arany (1907)	Farkas Ödön, Csáth Géza
Szerelem és ravatal	Az utolsó hajók (1923)	Reinitz Béla – Ha durcás kis arcod...
Szerencsés esztendőt kívánok	Ki látott engem? (1914)	Reinitz Béla
Szívek messze egymástól	Új versek (1906)	Kurucz János, Nagy Ede, Reinitz Béla, Róth Béla, Csáth Géza

2. Repertoár 1945-ig

Szüret az Athoszhegyen	Az Illés szekeren (1908)	Reinitz Béla
Tararrarom, hajh, tararrarom	Szeretném, ha szeretnének (1909)	Reinitz Béla
Temetés a tengeren	Új versek (1906)	Hetényi – Heidelberg Albert, Hodula István
Tort ülök	Vér és arany (1907)	Csáth Géza
Tüzes seb vagyok	Új versek (1906)	Kurucz János, Radnai Miklós
Új könyvem fedelére	Az Illés szekeren (1908)	Reinitz Béla
Új várak épültek	Az Illés szekeren (1908)	Sulyok Imre
Új vizeken járok	Új versek (1906)	Reinitz Béla – (Ne félj hajóm!)
Üdvözlét a győzőnek	Az utolsó hajók (1923)	Reinitz Béla
Ülj törvényt, Werbőczy	Ki látott engem? (1914)	Reinitz Béla
Üzenet	Vér és arany (1907)	Csáth Géza
Vallomás a szerelemről	A halottak élén (1918)	Horusitzky Zoltán, Reinitz Béla
Várnak reánk Délen	Új versek (1906)	Kardos István
Vér és arany	Vér és arany (1907)	Reinitz Béla (Blood and gold)
Víg úrfiak bora	Vér és arany (1907)	Reinitz Béla
Vörös szekér a tengeren	Új versek (1906)	Hodula István
Zilahi ember nótája	Szeretném, ha szeretnének (1909)	Balázs Árpád, Reinitz Béla

3. táblázat. Az Ady –versekhez társított zeneszerzők listája

Az összesítés alapján kirajzolódik, hogy a zeneszerzők körében a legközkedveltebb két Ady-vers *Az Úr érkezése* és a *Párizsban járt az Ősz* című. Az elsőt összesen nyolcan, míg a másodikat kilencen dolgozták fel és öntötték zenébe. Megfigyelhető, hogy átfedés nélkül, ugyanis mindkét vershez egészen különböző szerzők kapcsolhatók. *Az Úr Érkezése* című vershez hozzáfűzném, hogy *A magyar muzsika könyvében* Molnár Imre említést tesz bizonyos Herboly László zeneszerzőről, aki szintén megzenésítette az említett verset,¹⁸ továbbá a Szabad Föld 1947-es számának Rádió Mellékletében Kelen Hugó daláról is olvashatunk, melyet Markó Eta operaénekesnő tűzött műsorra Budapesten, zongorán Szelényi Albert kísérté.¹⁹ A következő négy vershez hét zeneszerzőt is társíthatunk: *Add nekem a szemeidet*, *Az én két asszonyom*, *Három őszi könnycsepp*, amit többek között Bartók Béla is feldolgozott, és utolsóként az *Őrizem a szemed*. A felsorolás utolsó költeménye mind közül az egyik legnépszerűbb Reinitz-dal, ami többek között még három Kodály-tanítványt, Hodula Istvánt, Horusitzky Zoltánt és Molnár Antalt is megihletett.

¹⁸ Molnár Imre: „Herboly László”. In: Uő. (szerk.): *A magyar muzsika könyve*. (Budapest: Merkantil Nyomda/Havas Ödön, 1936.) 395.

¹⁹ Lásd: *A Szabad Szó* 49/34 (1947. február): 4. oldal, a Rádió műsorának mellékletében.

A *Zozó levele* és az *Egyedül a tengeren* versek is eléggé kedveltnek mondhatók, hiszen összesen hat zeneszerző ruházta fel hangokkal az említett költeményeket. A *Zozó levelét* érdemes lenne megvizsgálni olyan szempontból is, hogy milyen stílusbeli különbségek figyelhetők meg a mester, Farkas Ödön és tanítványa, Reinitz Béla között. Ennél a gondolatnál maradva az *Egyedül a tengerrel* című vers is érdekes lehet elemzés céljából Reinitz és Bartók esetében. A következő költeményeket öt-öt zeneszerző dolgozta fel: *Góg és Magóg fia*, *Kis, karácsonyi ének*, *Meg akarlak tartani*, *Mert engem szeretsz*, és végül *Sem utódja, sem boldog őse* és *Szívek messze egymástól*. Négyszer néggyel folytatódik a felsorolás, mivel négy vershez egyenként négy zeneszerző is tartozik: *A könnyek asszonya*, *Az Értől az Óceánig*, *Jó Csend-herceg*, *Szívek messze egymástól*. Tizenhat három szerzős Ady-verset mutat a statisztika: *A fekete zongora*, *A Halál lovai*, *Aki a helyemre áll*, *A magyar vigasság*, *Az őszi lárma* (Bartók, Kerner, Kelen) *Bolond, halálos éj*, *Esze Tamás komája*, *Ha a szemem lefogták*, *Kereszttel hagylak itt*, *Közel a temetőhöz*, *Lesz más lakodalom*, *Sappho szerelmes éneke* (Dávid Gyula, Kodály, Reinitz), *Sírató ember dala*, *Szelíd esti imádság*, *A Halál rokona*, *Én kifelé megyek*.

Huszonhét kétszerzős és százharminchat egyszerezős dallal zárul a felsorolás, ami összesen 215 dalt foglal magába, Csáth Géza dalaival kiegészülve. Amennyiben a Szunyogh Barna Ady-versfeldolgozásait is hozzáadjuk az említett számadathoz, úgy 250 dalnál áll meg ez a hozzávetőleges repertoár lista. Az összesítés nem tartalmazza a folyóiratokban vagy egyéb lapokban megjelent dalokat, kizárólag a kéziratos vagy kottában már kiadott feldolgozásokat jelzi.²⁰ A lista természetesen nem teljes, hiszen lehetséges, hogy még most is lappangnak olyan kották, amelyekről nincs tudomásunk. Az Ady-megzenésítések száma feltehetően meghaladhatja a háromezretet.²¹

A megzenésített dalok jelentős többsége Ady korai verses kötetének megjelenése után született, azaz az *Új versek* (1906), *Vér és Arany* (1907), *Az Illés szekerén* (1908) és a *Szeretném, ha szeretnének* (1909) kiadványok ihletésére.²² A 3. táblázat összesítése alapján 142 dal íródott az említett kötetek verseinek valamelyikére. Azon belül is a *Vér és arany* kötet kiemelkedik a többi közül, ugyanis 56 versét választották komponálásra a korszak zeneszerzői. Ebből Csáth Géza például hét verset is kiválasztott. Ezek közül ötnek: *Bölcs Marun meséje*, *Fuimus*, *Tort ülök*, *Üzenet* és *Maradhatsz és szerethetsz* verseknek ő az

²⁰ Nikodémusz né Nagy Mária kottabibliográfiája tartalmazza azon dalokat is, melyek folyóiratokban vagy havi lapok hasábjain is megjelentek. Részletes gyűjteményként lásd: Sonkoly István, „Ady megzenésítések”, i.m. 123.

²¹ Ujfalussy, „Ady-megzenésítések”, i.m., 11.

²² I.m., 12.

2. Repertoár 1945-ig

egyedüli zeneszerzője. A *Minden Titkok verseiből* (1910) hatot, a *Menekülő életből* (1912) hetet, *A magunk szerelméből* (1913) hármát és a *Ki látott engem?* (1914) című verskötetből tizenkettőt választottak a komponisták. E kiadványokat Ujfalussy József „középső köteteknek” nevezi, ezekből így összesen huszonnyolc dalt tartunk számon.²³ Ady életében megjelent utolsó verses kötetének címe *A halottak élén* (1918), ami ismételten komponálásra sarkallta a zeneszerzőket, egészen pontosan tizenhét mű erejéig. A legelső, *Versek* (1899) című kötetből hat dal is szerepel az összesítésben. Szembetűnő, hogy Csáth Géza jónéhány olyan verset dolgoz fel, amit más zeneszerzők szinte egyáltalán nem, vagy csak ritkán választanak. Nincs ez másként az 1903-as *Még egyszer* című kötet *Fuimus* című versével sem, amit egyedülként zenésít meg. A posztumusz, 1923-ban megjelent *Az utolsó hajók* című verseskötet hat versével folytatódik és egészül ki a lista.

Az áttekintésből látszik, hogy a vers-megzenésítések főként az első világháború előtt és alatti időszakra tehetőek.²⁴ Ezen felül az is kiérződik, hogy a fiatal zeneszerzők mennyire tudtak csatlakozni a költő új, forradalmi eszméihez az említett háborús időben.²⁵ Ezt követően az 1920-as évek nem kedveztek Ady recepciójának.²⁶ Újabb fellendülést Kodály zeneszerző növendékei hoztak, amikor is az 1930-as évektől kezdve az Ady repertoár újfent rendkívül sok értékes dallal gazdagodhatott.²⁷ A zeneszerzők versválasztása tekintetében is megfigyelhető néhány érdekesség. Az Ady-verseket övező rendkívüli nagy figyelem és népszerűség nem maradt nyom nélkül a zeneszerzők körében sem. Az újabb kötetek és ciklusok nyitó és záró versei, azaz a legtöbbet idézett költemények nyilvánvalóan közkedveltebbek lettek, ide tartoznak például az *Esze Tamás komája* vagy a *Halálvirág: a csók* című versek is. Ezenkívül Ady rövid, strófikus vagy adott esetben refrénes szerkezetű versei szinte felkínálták a lehetőséget egy-egy megzenésítésre.²⁸

Reinitz Béla zeneműveinek jegyzékéről Fejes György készített összesítést 1969-ben, majd Flórián László és Vajda János, az említett jegyzéket felhasználva, az 1978-ban megjelent Reinitz Béláról szóló könyvükben közöltek egy újabb, kibővített műjegyzéket.²⁹ A következő, 4. táblázatban Reinitz kéziratban megmaradt dalainak listáját láthatjuk, szám

²³ I.h.

²⁴ I.h.

²⁵ I.h.

²⁶ I.h.

²⁷ I.h.

²⁸ I.m., 13.

²⁹ Fejes György: „Reinitz Béla zeneműveinek jegyzéke.” In: Bónis Ferenc (szerk.): *Magyar zenetörténeti tanulmányok Szabolcsi Bence 70. születésnapjára.* (Budapest: Zeneműkiadó, 1969.) 293–315. Valamint Flórián László–Vajda János: *Reinitz Béla.* (Budapest: Zeneműkiadó, 1978.) 374–378.

szerint kilencvenhét Ady-versfeldolgozást. Mindez az Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtárában, valamint a Zenetudományi Intézetben fellelhető Ady-dalok kéziratban megmaradt listáját tartalmazza, könyvtári jelzettel és megjegyzésekkel ellátva.

Absolon boldog szégyene	Ms.mus. 12.160	1932. december 24. Végleges példány: 1941. november 3. <i>„Böskémnek a 25. Karácsonyra. Megint Pesten. Ugyanazon fajtából, mint az előző volt.”</i>
A csodák föntjén	Ms. mus. 12. 246	1923. június végén, Berlin
A halál: pirkadat	Ms. mus. 12. 164 Vázlat	A kéziraton nincs feltüntetve keletkezési dátum
Az halottas ünnep	Ms. mus. 12. 197 Ms.mus. 4.846 Másolat	1937. december 5. <i>„Az angol utazás előtt, prr...”</i> <i>„Újra komponáltam variációsan 1941. november 3.”</i> Érvényes: 1941. szeptember 9. Megj: A kottában ceruzás megjegyzések: Vidor Ferinek, pl: lassan, bensőséggel, becsukott szem a végén, elnyújtva. <i>„Vidor Feri. Összekulcsolt kezek, lesütött szem a földre.”</i>
A harcunkat megharcoltuk	Ms. mus. 14. 631/a,b eredeti kézirat	A kéziraton nincs feltüntetve keletkezési dátum
A Hóvár-bércek alatt	Ms. mus. 12. 216 Vázlat	A kéziraton nincs feltüntetve keletkezési dátum
A piros rózsa	Ms. mus. 12. 240	1933. december <i>„1933. év Mikulására”</i> Kiadva 1933.december 24. a Népszavában. (16.oldalon) (A Népszava karácsonyi száma részére zenésítette meg ezt a verset) Nyomatott kotta

Kovács Csilla: Ady-dalok

VIII. (A) Zozó levele IX. Májusi zápor után X. A fehér lóuszok	A 9–11. dal /a 12v után hiányzik Az Av-2. lev.-en ceruzás vázlatok	
Álcás, vén valómmal	Ms. mus. 12.238	1934. november 19. Budapest <i>„Erzsébet nap örömeire küldöm ezt a dalt, drága Bözsi néninek szeretettel és melegséggel”</i>
Áldozás piros kedvvel	Ms. mus. 14. 630 eredeti kézirat	1940. március 18. <i>„Komponáltam: 1939.január 15., Brittania Szálló”</i> Érvényes: 1941. szeptember 09.
Alone with the sea (Áldozás piros kedvvel) voice piano	Ms. mus. 14. 695 Vázlatfüzet	1940. március 15. Budapest
Az én apám (Adynál: Proletár fiú verse)	Ms. mus. 12. 159	1938. március 15.
Az Illés szekeren	Ms. mus. 14. 647/a, b ered. kézirat	1943. augusztus 18. Szeretet- kórház
Az Isten is tudja	Ms. mus. 12. 162 Töredék	A kéziraton nincs feltüntetve keletkezési dátum
Az Úr érkezése	Ms. mus. 12. 219	1933. november 15. <i>„Asszonyomnak Erzsébet napra küldöm szívből, szeretettel.”</i> Érvényes: 1943. augusztus 18. Szeretet-Kórház
Be nagyra nőttél bennem... (Adynál: Be szépre nőttél bennem)	Ms.mus. 12.199	1934. december <i>„Prutyinak 1934. évre Mikulás napjára örök és változatlan pr....vel”</i> Végleges példány: 1941. november 3.
Blood and gold (Vér és arany) (Trans. by Endre Gáspár)	Ms. mus. 3.359/a eredeti kézirat Ms. mus. 3.359/b ered. kézirat vázlat	1940. május 17. <i>„Születésnapra Budapestről Haleh- be”</i>
Bujdosó kuruc rigmusa	241. 016/1 (IV– 9032/1/1975)	A kézirat a ZTI-ben található
Csépel az idő	Ms. mus. 12. 218	1937. december 24.

2. Repertoár 1945-ig

		„ <i>Karácsonyra küldtem Haleh-ba „Anglia”</i> ” Érvényes: 1941. szeptember 09.
Csolnak a holt tengeren	Ms. mus. 14. 649/a–c	1942. december 1. Budapest
Csordulj kedvem (Adynál: Ad az Isten)	Ms. mus. 14.648	1941. december 17. Budapest
Dal a boldogtalanságról	Ms.mus. 14. 634 / a–e	1936. május 17. és 1940. július 24.
Dózsa György lakomáján	Ms..mus. 14. 640/a–c	1932. december 4. „ <i>Édes szívemnek december 6-ra, Mikulásra</i> ” Javítva: 1941. november 9.
Duruzsolás a jégveremből	Ms. mus. 14.646 eredeti kézirat	1927. december 5. – 1940. március 19. Érvényes: 1943.08.18. Szeretet-kórház
Dusk little hotel room (Egyedül a tengerrel) Egyedül a tengerrel	Ms. mus. 3.362 Ms. mus. 10. 777 másolat	A kéziratban nincs feltüntetve keletkezési dátum Fellegi Teri hagyatéka Átvétel: 1995. május 17.
Egyszer volt csak (Dózsa György emlékének)	Ms. mus. 12. 201	1943. július 13. 1943. július 28. Érvényes: 1943. július 28.
Egyszer volt itt lakodalom	Ms. mus. 14. 642	1943. július 28. Budapest, Szeretet-Kórház
Emlékezés egy nyár éjszakára	Ms. mus. 12.247, Ms. mus. 12. 139. Ceruzás vázlat	Megj: a kottában csak az ének szólam található lekottázva basszus kulcsban 1919. augusztus 18.
Én kifelé megyek	Ms. mus. 12.200	1934. május 16. Érvényes: 1941. december 3. „ <i>Böskének születésnap emlékül arról, ami még hátra van.</i> ” Nyomtatott kotta
Én nem vagyok magyar?	Ms. mus. 14. 638/a–c eredeti kézirat	1937. december 10.
Ének a szerelemről (Adynál: Vallomás a szerelemről)	Ms. mus. 12. 203.	1923. május 9–12. Berlin

Kovács Csilla: Ady-dalok

		1940. június 14. Budapest „ <i>Manonnak születésnapra.</i> ”
Erdőben, esős délutánon	Ms. mus. 12. 158	1940. január 4. és december 1. Érvényes: 1941. november 9.
Esze Tamás komája.		A kézirat a ZTI-ben található két példányban is: orig. E moll és g moll hangnemekben lekottázva.
Fajtáddal együtt átkozlak	Ms .mus. 12.165	1932. május 12. Budapest, Rákóczi út 76. D.u. 3 óra „ <i>Bözsikém! Pr....</i> <i>1932. május 17-ére küldöm ezt az Ady-dalt a budapesti május 8-ai koncert alkalmával eltöltött boldog napokra emlékezve születésnapj emlékül. Ez a dal azonban, azt hiszem, egyébként is fontos lesz. Szeretettel ölel: Béla</i> ” Megj: magas hangra
Ha a durcás kis arcod (Adynál: Szerelem és ravatal)	Ms. mus. 12. 153	A kéziraton nincs feltüntetve keletkezési dátum
Hajó a ködben	Ms.mus. 14.633/a,b	A kéziraton nincs feltüntetve keletkezési dátum
Héja-nász az avaron	Ms. mus. 12. 251	A kéziraton nincs feltüntetve keletkezési dátum Megj: csak az énekszólám van elejétől a végéig lekottázva, vázlagszerűen.
Két kuruc beszélget	Ms. mus. 14. 708 Kézirat Ms. mus. 12. 248 és más töredékek	1939. november 10.
Két szent vitorlás	Ms. mus. 12. 151	1924. december 5. „ <i>Manonnak. a figyelmetlen Béla, akinek mikor talán elbáméskodott ezen járt az esze.</i> Megj: két kézirat. Kétféle verzió, ugyanazon hangnem, ám a dalon belül lehetőség van a mélyebb hangokat egy oktávval feljebb énekelni.
Kis, karácsonyi ének	Ms. mus. 12. 239	1935. Karácsony „ <i>A huszonkilencedik!</i> ”
Kín és dac	Ms.mus.14. 638./a-c	~1937. december 10.

2. Repertoár 1945-ig

	Vázlat	
Köszönöm, köszönöm, köszönöm	Ms. mus. 12. 163	1935. december 20. Budapest Érvényes példány: 1941. december 3. Megj: nagy ambitusú. Szoprán/ tenor hangra
Léda a hajón	Nincs feldolgozva a katalógusban	A kézirat a ZTI-ben található. Megj: lekottázva D-dúrban. Eredeti hangnem Esz-dúr.
Lement a nap a maga járásán (Adynál: A cigány vonójával)	Ms. mus. 12.232 Töredék	A kéziraton nincs feltüntetve keletkezési dátum
Lesz más lakodalom	Ms. mus. 12. 252 (Töredék) Ms. mus.14. 655	1941. december 17.
Lelkek a pányván	Ms.mus. 12.249 Töredék	A kéziraton nincs feltüntetve keletkezési dátum
Megáradt a Tisza	Ms. mus. 14. 651	1940. október 12. Érvényes fogalmazvány: 1940. november 9.
Mesezajlás (Adynál: A mese meghalt)	Ms. mus.12. 154	1938. március 5. 1940. február 29.
Minden nagy megújhodottságom	Ms. mus. 12. 204 Ms.mus. 12.248. Töredék	1937. nyarán
Négy-öt magyar összehajol	Ms. mus. 14. 632/a-c eredeti kézirat, b,c töredék	A kéziraton nincs feltüntetve keletkezési dátum
Nézz drágám kincseimre	Ms. mus. 12.245	A kéziraton nincs feltüntetve keletkezési dátum Megj.: lekottázva csakis az ének szólam van, mellette pedig egy nyomtatott verzió (két oldal, hiányos)
Őrizem a szemed	Ms. mus. 12. 244	A kéziraton nincs feltüntetve keletkezési dátum
Ravatalra rakom	Ms. mus. 12. 230 Vázlat	A kéziraton nincs feltüntetve keletkezési dátum
Régi negédességem meghalt	Ms. mus. 12. 217	1923. Karácsony Bécs 1941. november 28. Budapest, Csáky u.15
Rettegésben a falu	Ms. mus. 14. 653	1941. március 25. Budapest

Kovács Csilla: Ady-dalok

	Vázlatkönyve Ms. mus. 3. 417 1941. március 25-1940. augusztus 15. közti időből. Eredeti kézirat.	
Ruth és Delila	Ms. mus. 14. 645	1932. november 17. „Erzsébetre”
Sappho szerelmes éneke	Ms. mus. 14. 656	1941. november 30. Budapest, Csáky u.15.
Sípja régi babonának	Ms. mus. 14. 644.	1937. július 20. Svábhegy Érvényes: 1943. augusztus 18.
Sírás az életfa alatt	Ms. mus.14. 654	1943. február 19. Budapest, Keleti Károly u. 22
Sírató ember dala	Ms. mus. 12.230. Vázlat	A kéziraton nincs feltüntetve keletkezési dátum
Sóhajtás a hajnalban	Ms. mus. 14. 652	1940. október 11. Budapest, Csáky u.15.
Szegény árva rigóim	Ms. mus. 12. 231	1935. december 4. „Mikulásra! Prr.....Várlak... Nyomatott kotta
Szerencsés esztendőt kívánok	Ms. mus. 12. 206	1938. március
Szüret az Athosz-hegyen	Ms. mus. 14. 6296a-c. Eredeti kézirat	1941. november 28. Budapest, Csáky u. 15.
Tavaszi rezdül, mozdul (Adynál: Segítség!)	Ms. mus. 12. 152	1931. május 17. Budapest
The horses of Death (A halál lovai trans: Gáspár Endre)	Ms. mus. 3.360/b eredeti kézirat vázlat Ms. mus. 3. 360/c Kézirat	1928. május 17. „Születésnap emléke, Pr...nek, akinek saját külön kívánságára jegyeztem fel ezt az egyszer már majdnem elveszett dalt.” Nyomatott kotta a szerző saját kiadásában angol nyelven 4 versszakkal.
Üzenet a győzőnek (Adynál: Üdvözet a győzőnek)	Ms. mus. 14. 637/a-c Eredeti kézirat	1928. augusztus 23. Bécs, emigráció Megjegyzés: Egyik kéziratban Üzenet, másikon: üdvözet.
Ülj törvényt, Werbőczy	Ms. mus. 12. 205	1938. február Kézirat: 1940. március
Vendégségben Bottyán vezérnél	Ms.mus.14. 638./a-c Vázlat	~1937.december 10.
Víg urfiak bora	Ms. mus. 14. 650/a-c	1940. október 17. Budapest Érvénytelen: 1941.09.9.

2. Repertoár 1945-ig

Zilahi ember nótája	241.016/1 (IV-9032/1/1975)	Kézirat a ZTI-ben található
---------------------	----------------------------	-----------------------------

4. táblázat. Reinitz-Ady-dalok kézíratainak összesítése az Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtárában őrzött hagyaték kutatása alapján

A Vajda–Flórián-féle műjegyzék tartalmaz olyan dalokat is, amelyek valamilyen oknál fogva az OSZK Zeneműtárának gyűjteményében már nem található meg vagy legalábbis még nem kerültek elő a hagyatékból. Cím szerint a következő húsz dal: *A csillagok csillaga* (K., ~1928), *A fekete zongora* (K., v.), *Az Értől az Óceánig*, *Az Istenek viselőse*, *Az örökké elváltak*, *Csönd* (K., 1940, szöveg nélkül), *Elfogyni az ölelésben* (K., v.), *Emlékezés Táncsics Mihályra* (K.), *Ezüst patkós paripánkon* (K., v., 1931. december 5-6., Berlin, 1940, Budapest). *Iffjú karok kikötőjében* (K., v.), *Kocsi-út az éjszakában* (K., Budapest 1937-1940), *Minden rém riogat* (K.~1940), *Fakó gyepét, kínlódó lombját* (Adynál Őszben a sziget, K.), *Párizsban járt az ősz* (K.), *Régi negédességem meghalt* (K., 1923. Karácsony, 1940, Budapest), *Szüret az Athoszhegyen* (K., 1936-1943), *Válasz bajnoki hívásokra* (K., ~1940) és *Válogatás a temetőben* (K.).³⁰ A könyv szerzői a felsoroltak közül mindegyiknél lelőhelyként a Zenetudományi Intézetet tüntetik fel egy kivétellel: *A Jézuska tiszteletére* című versfeldolgozásnál az OSZK szerepel, azon belül is a zeneszerző egyik vázlat könyvére utal a jelzet.

Reinitz Béla 1943. október 21-én, a kórházi ágyán megírt végrendeletében gondoskodott hagyatékának sorsáról, miszerint az első számú örököséként – a zeneszerző által hően szeretett – Grimshaw Erzsébetet (szül.: Héderváry Erzsébet) nevezte meg, utóörököséiként pedig unokahúgát, Zádor Lajosnét (szül: Tordai Irén) és unokaöccsét, Tordai Istvánt, jelölte meg.³¹ Ennek ellenére a második világháború időszakában az örökség bizonytalan körülmények között hanyódott.³² A felszabadulást követően a hagyaték sorsa felől elsőként az 1946. december 14-én megjelent, *Szabadság* című napilapban olvashatjuk, hogy Reinitz Béla ismeretlen műveit tartalmazó ládáját egyik Zuglóban élő unokatestvére őrizte meg, aki a háborút követően átadta azt a Fővárosi Könyvtárnak.³³ Az Országos Széchényi Könyvtár adatai szerint a hagyaték Fáy Károly, nagymarosi születésű műgyűjtő tulajdonából került át az OSZK Zeneműtárába, amit letétként 1963. október 16-án a Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézetébe helyeztek feldolgozás és kutatás

³⁰ A zárójeles megjegyzésekben Flórián és Vajda jelzései alapján K=kézirat, v=vázlat. Némelyik dalnak a keletkezési dátuma és helye ismert, ezeket is feltüntettem.

³¹ Flórián–Vajda, *Reinitz.*, i.m., 208.

³² I.m., 220.

³³ I.h.

céljából.³⁴ Ugyan a teljes hagyaték 1994-ben ismét visszakerült az OSZK Zeneműtárába, hat dal kézírata mégis a Zenetudományi Intézet könyvtárában maradt.³⁵

1907 decemberében jelent meg a *Vér és Arany* című verseskötet, ami Reinitz legfontosabb forrása volt.³⁶ Legelső Ady-megzenésítése 1908-ban született *A Léda szíve* című vers alapján, melynek kézírata azonban elveszett.³⁷ Az *Ady dalok énekhangra zongorakísérettel* (1910) című dalkötet tervezetében még szerepelt az említett vers, ám a szerző a kiadását – valamely ismeretlen, személyes okból – nem engedélyezte.³⁸ A *Hunyhat a máglya* kezdetű versfeldolgozás sem került bele az 1910-es dalkötetbe, annak ellenére, hogy a kéziratot tervezet listáján még feltüntette Reinitz. Csak egy évvel később került nyomtatásba, 1911-ben a *Dalok Ady Endre verseire* című kötetében. A *Léda szívéhez* hasonlóan, a *Hunyhat a máglya* című dal kéziratának holléte is ismeretlen.

A táblázatból kitűnik, hogy a dalok keletkezése az 1919 és 1943 közötti időszakra tehető, azonban ez így nem teljesen igaz. Reinitz némelyik művét már sokkal korábban komponálta és játszotta a nagyközönség előtt.³⁹ A kéziratot feltüntetett dátumok pedig feltehetőleg a végleges, kidolgozott, akár már kiadásra kész változat befejezésének idejét jelzik. A kéziratok között kutakodva számos példát találunk arra, hogy a zeneszerző a legtöbb alkalommal csakis az énekszólamot dolgozta ki gondos precizitással, ugyanakkor a hozzá tartozó kíséreteket egyáltalán nem, vagy csak későbbi vázlatokban jegyezte le. Ennek egyik oka az lehet, hogy ő maga – emlékezések szerint – mindig másképpen kísérte dalait, mindemellett pedig igénye volt arra, hogy dalainak végleges formát öltjön.⁴⁰ Ezt igazolja az is, hogy 1940 és 1943 között egyenként leltározta műveit.⁴¹ Egyes dalait rengeteg javítással látta el, azon belül is kiváltképpen a zongorakíséreteket, a dalok végül olykor egészen új harmóniai köntöst kaptak.⁴² Erre példa *Az halottas ünnep* című dala, ami több változatban is fennmaradt.

³⁴ Fáy Károly műgyűjtő, a Magyar Színház, valamint az Andrásy úti Színház (korábban: Modern Színház) igazgatója, résztulajdonosa volt Wertheimer Elemér és Bródy Pál mellett. Szokoly Endre: „Kincsek egy kis nagymarosi házban.” *Pest Megyei Hírlap* X/19 (1966. január): 10.

³⁵ *Bujdosó kuruc rigmusa, Zilahi ember nótája, A tűnődés csolnakján, Esze Tamás komája* Origin. e-moll, *Esze Tamás komája* g-moll, *Léda a hajón* D-dúr (Origin. Esz-dúr)

³⁶ Flórián–Vajda, *Reinitz.*, i.m., 343.

³⁷ I.h.

³⁸ I.h.

³⁹ I.m., 36–37. A Nagy Endre kabaréjában először bemutatott Ady-dalok címei: *Új vizeken járok, Magyar vigasság, Kató a misén*. I.m., 37.

⁴⁰ I.m., 354.

⁴¹ I.h.

⁴² I.h.

2. Repertoár 1945-ig

A kéziratok láttán kiemelkedik az énekszólamok gondos megmunkálása, a dallam feltétlen illeszkedése a szöveghez. Jó néhány dal vázlatánál csak a szöveg és az énekszólam mellé írt precíz zeneszerzői utasítás állt papírra vetve, ezzel utalva arra, hogy Reinitznek mennyire elsődleges szempont volt a komponálásában a prozódia és a vers dallamának pontos lejegyzése. Hogy is ne lett volna így, mikor több alkalommal is a *Nyugat* vidéki felolvasó estjein lehetősége volt személyesen a költővel színpadra lépni úgy, hogy Ady szavalta verseit, majd Reinitz egy személyben elő is adta zongoránál az előzőleg prózában elhangzott verseket.⁴³ E mellett megfigyelhető, hogy néhány dalának címe eltér az eredeti vers címétől, továbbá prozódiai okokból a dalszövegeken belül is akadnak eltérések a versekhez képest. Erre számos esetet látunk például a *Vén komornyik*, *Új vizeken járok* vagy a *Tavaszi szív* című dalokban is. Az *Új vizeken járok* című dal ötödik ütemében egyes számú lábjegyzet alatt, Reinitznél *Repülj* szó, lap alján a versben szereplő eredeti alakja *Adynál: Röpülj*, a második lábjegyzetnél egy rövidítés figyelhető meg, Reinitznél: *Mindig új és félelmes az élet*, Adynál: *Minden percben új, félelmes az Élet*. A harmadik lábjegyzet egy szócserére hívja fel a figyelmet, Reinitznél: *Új vágyak, kínok, titkok vizén*, míg Adynál: *Új kínok, titkok, vágyak vizén*. Mindez hasonlóan végig követhető a kötetben szereplő valamennyi dalban. Az 1956-ban megjelent *Dalok énekhangra, zongorakísérettel* (5. táblázat) című dalkötet kiadója a legtöbb esetben erre felhívja a figyelmet és jelöli a változtatások helyét.

Ady- dalok énekhangra zongorakísérettel. Bárd Ferenc és Fia, Budapest, 1910	A fehér lóuszok A magyar vigasság A Tisza parton A Zozó levele Az utolsó mosoly Ének a porban Halálvirág, a csók Héja-nász az avaron Jöjj, Léda, megölellek Léda a hajón Lelkek pányván Májusi zápor után Mert engem szeretsz Mi Urunk, a Pénz Nem mehetek hozzád... Örökharc és nász Párizs az én Bakonyom Szivek messze egymástól
---	--

⁴³ I.m., 39.

	Új vizeken járok Van valakim, aki Minden (Adynál: Léda Párizsba készül)
Budapesti Újságírók Egyesülete Almanachja, 270-273. l., Budapest, 1911.	A Hortobágy poétája
Esze Tamás komája. Nagy Endre kabaréjának műsorából. Bárd Ferenc és Testvére kiadása, Budapest. Négy dal Ady verseire	A tűnődés csolnakján Bujdosó kuruc rigmusa Esze Tamás komája Zilahi ember nótája
Nyomtatott kotta (OSZK, Zt., Ms. mus. 12.200)	Én kifelé megyek
Nyomtatott kotta (OSZK, Zt., Ms. mus. 12. 231)	Szegény árva rigóim
Dalok Ady Endre verseire. Modern Könyvtár, szerk.: Gömöri Jenő, Politzer Zsigmond és Fia Kiad., Budapest, 1911. Dalok Ady Endre verseire. (Új dalsorozat). Második kiadás. Budapest, Az Athenaeum Irod. És Nyomdai R.-T. Kiadása, 1920	A vén komornyik Csupa rom (Adynál: Én régi mátkám) Egyedül a tengerrel Hunyhat a máglya Kató a misén Meg akarlak tartani Uj könyvem fedelére
Hét dal Ady Endre verseire, Bécs, 1924. A szerző kiadása	A csodák föntjén A perc-emberkéek után A rémnek hangja Emlékezés egy nyár éjszakára Őrizem a szemed Nézz, drágám kincseimre Szeretném, ha szeretnének
Népszava, Budapest, 1933. december 24.	A piros rózsa
Halottak énekelnek A szerző kiadása Budapest 1943. Kelt: Pfalzburg 1926.	Alázatosság langy esője Tarrarom, hajh! tarrarom Szelid esti imádság
Dalok énekhangra, zongorakísérettel. Zeneműkiadó, Budapest, 1956.	A tavaszi szív Az halottas ünnep Áldozás piros kedvvel Egyszer volt csak (Adynál: Dózsa György emlékének) Két kuruc beszélget

5. táblázat. Reinitz Béla magyar nyelven kiadott Ady-dalainak listája

Reinitz életében négy kötetben, emellett folyóiratokban jelentek meg dalai. Ugyanakkor még így is nagyon kevés számban – a megkomponált dalok mennyiségéhez képest. Ennek egyik magyarázata lehet a politikai okokból emigrációban – Bécsben és Berlinben – eltöltött időszak (1920–1930), amikor azonban jócskán termékeny és sikeres alkotói tevékenységbe kezdett.⁴⁴ Bár Magyarországon továbbra is előadták dalait a

⁴⁴ Flórián–Vajda, *Reinitz.*, i.m., 119.

2. Repertoár 1945-ig

kabarékban, ezek már csak Erbé Viktor álnevén szerepelhettek.⁴⁵ Fontos lehet megjegyezni, hogy az 1956-ban kiadott *Dalok énekhangra, zongorakísérettel* című kötet előszavát – Hatvany Lajos kérésére – Kodály Zoltán írta.⁴⁶ Ebben Kodály összefoglalásképpen méltatta Reinitz eddigi munkásságát és zeneszerzői stílusát – mindezt meglehetősen elmarasztaló stílusban.

Egy nem sikerült élet: Ügyvédi, hivatalnoki pályával össze nem egyeztethető, de el nem csitítható zenészhaljam, amely éppen ezért teljes kifejlésre nem juthatott. Későbbi tanulmány nem pótolhatta az ifjúkorban elmaradt alapvetést. Határozott előadó, kiváló énekes lehetett volna, ha jó hangja van. Ady tette dalszerzővé: az ő verseire írt, félig szavalt, félig énekelt melodramatikus, szinte rögtönzött dalaival, saját szuggesztív előadásában sokak fülét nyitotta meg Ady számára, akik olvasva „nem értették”. Sok csalódás érte, s Adyn kívüli szövegei is: csupa nem sikerült élet tükre. [...] Fülébe nem „rivallt ősmagyar dal”, és nem igen figyelt annak még ma is hallható maradványaira. A magyar népdal, vagy műdal egyik fajtájához sem kapcsolódott. Tradíció híján, tapogatódzva kereste útját, a vers vezette, diktálta dallamát. Első próbálkozásai a magyar daltörténet szükségzerű fokozata, és Bartók nemcsak emberi rokonszenvből ajánlotta neki (akkor börtönben ülőnek) saját Ady-dalait: Reinitzéi nélkül azok vagy létre nem jönnek, vagy egész másképp alakulnak.⁴⁷

Ezzel egyidejűleg Kodály több ponton is rámutatott Reinitz emberi erényeire és érdemeire, továbbá kiemelte kormánybiztosi működését és az Ady-versek megzenésítésére irányuló áldozatos munkáját.⁴⁸ A kontrasztos bevezető vitát kezdeményezett Reinitz barátai és Kodály között, ami késleltette a posztumusz kiadvány nyomdába küldését.⁴⁹

Reinitz műveit két csoportra oszthatjuk, így az elsőbe az emigráció (1919) előtt született dalok kerülnek, míg a másodikba az 1924 után keletkezetteket soroljuk – ez az évszám azonos *a Hét dal Ady Endre verseire* című kötet megjelenésével.⁵⁰ Elmondható, hogy korai műveinek hangvétele magában hordozza a századforduló zenei életére jellemző

⁴⁵ I.m., 86.

⁴⁶ I.m., 221.

⁴⁷ Kodály Zoltán: „Előszó” In: Bónis Ferenc (szerk.): *Visszatekintés. Összegyűjtött írások, beszédek, nyilatkozatok II.* (Budapest: Zeneműkiadó, 1964.) 9–10.

⁴⁸ I.h.

⁴⁹ Flórián–Vajda, *Reinitz.*, i.m., 221.

⁵⁰ I.m., 353.

stílusokat és fordulatokat, tehát sanzonok, kuplék, magyarnóták jegyeit.⁵¹ Itt megjegyzendő, hogy feltehetőleg ennek okán váltak rendkívül népszerűvé és a közönség számára értelmezhetővé ezek a dalok.⁵² Élete későbbi időszakában a német lírával való találkozás jelentős fordulatot hozott alkotói munkájában, külföldi sikereiben.⁵³ Új dalainak stílusa és szerkesztésmódja az előzőkhöz képest jellemzően igényesebben kimunkált, sokkal inkább átgondolt, komolyabb hangvételű, következésképpen kevesebb sikert is aratott korábbi műveinél, Reinitz Magyarországra való hazatérése (1931) után adott koncertek alkalmával.⁵⁴ Ennek ellenére Kodálynak a fentebb említett dalkötet előszavában leírt gondolatára támaszkodva elmondható, hogy Reinitz Béla a magyar dal – és azon belül az Ady-megzenésítések – kialakulásának folyamatában meghatározó és egyben nélkülözhetetlen szereplővé tudott válni Magyarországon.

⁵¹ I.h.

⁵² I.m., 354.

⁵³ I.h.

⁵⁴ I.h.

3. Zeneszerzői megközelítések

3. Zeneszerzői megközelítések

3.1. Reinitz Béla

A 20. század elején az új magyar zene kialakulása Kodály Zoltán és Bartók Béla nevéhez fűződik.¹ Ebben a – zenetörténetileg átmenetinek tekinthető – időszakban az Ady-dalokat komponáló Reinitz Béla zeneszerzői munkássága is nagyban hozzájárult a századforduló magyar zenei gondolkodásmódjának változásához, alakulásához, nem mellesleg az Ady-dalok repertoárjának bővítéséhez.

Reinitz személyesen 1908-ban találkozott először Ady Endrével az Andrássy úti Három Holló kiskocsmá füstös falai között, ahol számos népszerű költő, író, színész és zeneszerző megfordult estéről-estére.² Reinitz legelső Ady-szerzeményeit is itt mutatta be, és itt váltak e dalok rendkívül népszerűvé rövid időn belül.³ Olyannyira, hogy Nagy Endre *Magyar Kabaré Színpadának* önálló műsorszámaként futottak egy-egy estén Reinitz Béla zongoraelőadásában és Hatvany Lajos felolvasásában.⁴ A zeneszerzőnek köszönhetően a kabarébeli sikerek után a versek egy szélesebb, intellektuálisabb közönséghez is el tudtak jutni.⁵ Reinitz propagátor-szerepe nagyban hozzájárult az Ady-kultusz kialakulásához, ami kapcsán a budapesti közönség még inkább elkezdte érteni és megérteni Ady-költészetét és mondanivalóját.⁶ Ehhez a sikerhez hozzájárult még a két nagysikerű előadó: Medgyaszay Vilma és Papp János is.⁷

E dalok – műfajukat tekintve – sanzonok, amelyeket a kabarédal és a magyar nóta jellegzetességei színeznék tovább.⁸ Félig szavalt, félig énekelt, szinte rögtönzött, szuggesztív előadásmód jellemzi őket.⁹ Reinitz dalai értékes őrzői Ady hanglejtésének, mivel a zeneszerző több alkalommal is fellépett Ady Endre mellett egy-egy felolvasóesten, ezáltal lehetősége volt hallani a költő saját hangján megszólalni a verseket.¹⁰ E források

¹ Szabó Ferenc János: „Modern zene, kabarédal és giccs. Korai Ady megzenésítések.” In: Kappanyos András (szerk.): *„Lennék valakié.” Az Ady-kultusz és kisajátítási kísérletei 1906–2018.* (Budapest, Reciti, 2021.) 127–145. 130.

² o.g.: „Az Ady-Reinitz dalok születése.” *Magyar Nemzet* 6/246 (1946. október): 6.

³ Szabó Ferenc János, i.m., 132.

⁴ Fejes György: „Töredékek Reinitz Béláról.” *Magyar Zene* 17/1 (1976. március.): 42–71. 48.

⁵ I.h.

⁶ Szabó Ferenc János, „Modern zene”, i.m., 133.

⁷ Fejes, „Töredékek”, i.m., 53.

⁸ Szabó Ferenc János, „Modern zene”, i.m., 134.

⁹ Flórián László–Vajda János: *Reinitz Béla* (Budapest: Zeneműkiadó, 1978.) 353.

¹⁰ I.h.

magyarázatot adhatnak a művek sajátos, beszédszerű előadásmódjára, ami igencsak távol áll a klasszikus értelemben vett dalénekléstől. A Reinitz-dalok tehát mindenekelőtt prozódia-központúak, amihez változatos kifejezésbeli eszköztár is társul.¹¹ A prozódia előbbsége, a számos zenei és előadói utasítás mind-mind megkövetel egyfajta könnyedebb éneklési és előadói stílust, ami a mai, megszokott koncert termi előadásoktól idegen.

Mivel Reinitz Ady-dalai a rögtönzéshez hasonlító hangulatot, eleven frissességet is hordoznak, az énekes részéről nagy fokú figyelem szükséges a tempóválasztásokat illetően, hogy a beszélt nyelvhez hasonló, jó ritmusban tagolódjon a zene is. Tapasztalatom szerint az énekes által választott „énekes-tempók” nem egyenlők a prózában használatos tempókkal. Érdeemes kivárni és jól kihasználni a szünetek idejét és csendjét a tartalmi mondanivalók javára.

Az előadói szabadságra való készség nélkülözhetetlen e dalok eléneklésénél. Egy 1908-as novella kötetben így olvashatunk a pesti kabarék és sanzonok előadásának módjáról:

Olyik egészen a zongorára bízva dalát, melynek ő magyarázó mozdulatokkal csak a szövegét aprózza el, közbe nagyokat sikítva. Kevésében van meg a rhythmikus érzés. Mint a polkázó czirkuszi ló patái alá folyton váltakozó tempóban hegedül a banda, hogy azt higyjék a Negusról: érzi s érti az ütemet — Miczibella kisasszonynak prestóit és ritartandóit is engedéssel szabályozza a kíséret. De ki is kér tőle dalt? Mimika a fődolog, meg hogy takaros és víg legyen a galambom. Van, aki ifjúsága tudatlanságában lép elénk. Szögletesen emelgeti karjait, fanyar hangjából valami gyermeki esdés, szorongó védtelenség sikongása szól hozzánk, ami nagyon ingerli az öreg urakat.¹²

E leírás jól érzékelteti, hogy a kabarééneklésnek legfőképpen mi a lényege: a mimika, tehát az előadói modor és a tartalom hű közvetítése, a szöveg dominanciája. Ehhez kapcsolódva Reinitz Ady-dalairól, megállapítható, hogy átmenetet képeznek a magyar nóta, kabarédalok és sanzonok műfajából a műdalok felé.¹³ Ezt hivatott érzékeltetni az alábbi, 1. kottapéldában már rögtön a dal címe, majd szövege és szabad ritmuskezelése, egy viszonylag statikusabb zongorakíséret fölött.

¹¹ Szabó Ferenc János, „Modern zene”, i.m., 137.

¹² Ágai Adolf: *Utazás Pestről – Budapestre. 1843–1907.* (Budapest: Pallas RT, 1908.) 405.

¹³ Szabó Ferenc János, „Modern zene”, i.m., 136.

TARARRAROM HAJH! TARARRAROM

(ADY ENDRE)

REINITZ BÉLA

Beszédtempo (♩=60)

ÉNEK *p*

Nótás es-te, most ro-hannak, Zengő szívvel, dalra lép-ve, Muzsi-ká-ló vé-rű lyányok, Tararra-

ZONGORA *pp* *p*

mp *mf* *dimin.*

rom, hajh! Ta-rar-ra - rom, Bol-dog le-gé-nyek ö - lé - be.

mp *mf* *dimin.* *p*

1. kottapélda (Reinitz Béla: *Tararrarom Hajh! Tararrarom*)

Ebben az esetben, ha a műfajkeveredés felől tekintünk e dalokra, akkor valóban elmondható, hogy túlzás lenne felvértetni őket a klasszikus éneklési mód megszokott, olykor túlzottan keretezett és mesterkéltségekkel előadói manírjaival, hiszen azonnal érezhetővé válna egyfajta idegenség a dalok és előadásuk között. A Reinitz-dalok ugyanis megkövetelik a szabad, már-már ösztönösnek mondható, őszinte közvetlenséget, alkalmanként nyersebb, spontán előadói stílust. Reinitz Ady-dalainak eszköztára meglehetősen puritánnak mondható, mégis erős hatást gyakorolnak a hallgatóságra.¹⁴ A második kottapéldában, *A Zozó levele* című versfeldolgozás szöveg és dallam szuggesztivitását éppen a kíséret és az ének szólam közötti egyszerű *unisono* dallamvezetés adja.

¹⁴ Im., 137.

A Zozó levele.

(Ady Endre)

Lassan. *ciszserden* Reinitz Béla.

Pá - ris - ba el - jött egy la - gény, I - de - gon volt a osók - ja s a pén - ze

mf *fájdalmasan*

Sze - gény Charle - som ne szídj meg ér - te. Bús vi - rág a pa - ri - si

sf *p* *sötétén*

lány Hal - vány kely - hét a hogy ki - nyit - ja El - jön a Pénz

2. kottapélda (Reinitz Béla: *A Zozó levele*)

Megfigyelésem szerint, Reinitz korai dalaira többek között a zongorakíséret letisztultsága jellemző, sok esetben az akkordikus, ezáltal statikus, kíséret idomul a legtöbbször recitativo jellegű énekszólamhoz. A következő két dal jól szemlélteti a zeneszerzői koncepciót.

Őrizem a szemed

(Ady Endre)

Minden jog fenntartva

Reinitz Béla

(48-51)
Cantabile e poco rubato

Ének *pp sf pp*
Már vé-nü-lő ke-zem - mel fo-gom me-ga ke-ze-det Már

Zongora *pp*
állandóan Pedállal *espress.*

Allargando *mf*
vé-nü-lő sze-mem - mel ő-ri-zem a sze-me-det Vi-lá-gok pus-z tu-lá-sán

3. kottapélda (Reinitz Béla: *Őrizem a szemed*)

Uj vizeken járok...

(Ady Endre)

Reinitz Béla

Ünnepélyesen, de nem vontatva.
(Maestoso allegro)

Ének *csendesén* *keserőséggel*
Ne félj, ha-jóm: Raj-tad a Hol-nap hó-se. Rő-hög-je-nek a

Zongora. *poco string.*

szilajul
re-szeg e-ve-zős-re, Re-pülj, ha-jóm. Ne félj, ha-jóm

4. kottapélda (Reinitz Béla: *Uj vizeken járok...*)

Mindkét mű esetében, így az *Őrizem a szemed* és az *Uj vizeken járok* dalra is jellemző, hogy a zongorakíséret basszus szólama szinte változatlanul egy hangon maradva repetál, miközben a többi szólamban minimális mozgásokkal váltakoznak az akkordok, részben az énekszólami tartalmi változásának követése érdekében, részben pedig egy ellenszólamot képezve. A prózodiát tekintve mindkét dalban megfigyelhető a beszélt magyar nyelv lüktetését megfelelően leképező ritmusképletek. Jól énekelhető, már-már szinte szavalható dallamívek kísérik a vers mondanivalóját a dalok egészén. Kitűnik, hogy Reinitz Ady-dalaiban jellemzően, így az említett két dalra vonatkoztatva is, gondos figyelmet fordított a szünetek elhelyezésére. Ezáltal még inkább érezhető az Ady-versek zenével való elmondására való törekvése.

Reinitz minden esetben fent tudja tartani a közönség és az előadó közti közvetlen kapcsolatot, már hogyha erre az előadó is híven törekszik. Annak ellenére, hogy művészete kezdetben a budapesti közönség könnyed ízlésére formálódott, későbbi pályája során Ady-dalaiban tovább tudott lépni egy komolyabb igényű zenei kifejezési mód felé, ugyan megmaradva a sanzon műfaji keretein belül, de kiemelve azt a középszerűből.¹⁵ Erre példa az *Emlékezés egy-nyár éjszakára* (5. kottapélda), valamint *A rémnek hangja* (6. kottapélda) című dalokból vett kottarészletek, amelyekben megfigyelhető a zeneszerzői koncepció változása, adott esetben fejlődése. Elsősorban a különböző szólamok, harmónia- és ritmusképletek változatosságát érdemes kiemelni. Élesritmusok, szinkópák, tremolók, triolák a zongoraszólamban, míg az énekszólami szinte szabadon deklamál.

¹⁵ I.h.

Emlékezés egy nyár-éjszakára

Minden jog fenntartva.

(Ady Endre)

Reinitz Béla

Molto moderato e ritmico (♩ = 104)

Ének

Zongora

ppp senza Pedal e marcatissimo

8va bassa

f impetuoso

Az ég - ből dü-hödl an-gyal do-bolt ri - a-dól a

molto cresc. -

f

3 *feroce* *f*

szo - mo - rú föld - re Leg-a - láb száz i - fi - ú bo-molt,

martellato *ff*

8

5. kottapélda (Reinitz Béla: *Emlékezés egy nyár-éjszakára*)

Reinitz Béla a legtöbb dalában rendhagyó zeneszerzői utasításokkal látja el az előadót, amelyek nem csupán az adott passzus tempójára vagy karakterére utalnak, hanem az előadói átélésre, érzelmi kifejezésére, akár két ütemenként módosítva azokat. A zeneszerzői utasítások pontosan követik a vers mondanivalóját, beleértve a sokféle érzelmi váltakozást is. Erre példa A Rémnek hangja című dalban szereplő „bizonytalanul”, „megkövesedett nyugalommal”, „kitörve” utasítások, valamint egyéb dalokból vett instrukciók: „fásultan”, „csüggedten”, „ábrándosan”, „cinikus humorral”. A precíz zeneszerzői utasításokból következtethetünk arra is, hogy Reinitz fontosnak tartotta, hogy

3. Zeneszerzői megközelítések

3.2. Kodály Zoltán

Kodály Zoltán mindössze három zongorakíséretes dalt írt Ady Endre verseire: *Sírni, sírni, sírni* (op. 5/2, 1913–1916, bariton hangra, zenekarra), *Ádám, hol vagy?* (op.9/1, 1915–1918) és *Sappho szerelmes éneke* (op.9/2, 1915–1918).¹ Kodály részletesen tanulmányozta az Ady-versek formai felépítését, azoknak sajátos zenei lejtését, ritmusrendszerét.² Megfigyelése szerint Ady nem csupán versképletekbe szedi gondolatait, de a magyar nyelv természetes, beszédszerű ritmusát is alapul veszi.³ Ennélfogva Ady-dalaiban Kodály is alkalmazkodik a szöveg természetes lejtéséhez, a tartalmat minden esetben érzékenyen kiemelve.⁴ Ujfalussy József hívja fel a figyelmet arra, hogy Kodály, és részben talán Bartók Béla is, a magyar nyelv prozódiajának részletes és tudatos tanulmányozásának révén tudott a legközelebb kerülni az Ady-versek – a nyelv szempontjából újító és egyben hagyományörző – tartalmi kincseihez.⁵

Mint arra Bónis Ferenc rámutat, Kodály archaizálása nem csupán öncélú stílusgyakorlat, hanem új forma-teremtés egy aktuális mondanivaló zenei tolmácsolására.⁶ Megállapítható, hogy a szöveg központosítása, Reinitzhez hasonlóan, Kodálynál is mindennél előrébb való, ugyanakkor utóbbi zeneszerző egészen más zenei eszközökkel és kidolgozottsággal él.

Meglátásom szerint Ady-dalaiban Kodály nem távolodik el a klasszikus éneklési módtól, azaz nem törekszik kimondottan és kizárólagosan az énekbeszédre, épp ellenkezőleg, az énekelhető dallamosságot helyezi előtérbe, ezzel megkönnyítve az „énekes pozíció” fenntartását a mű egészében (7. kottapélda). Ezzel, Kodály, mintha figyelembe venné, hogy a hosszabb legato ívek, áradóbb zenei frázisok kedveznek az énekesek számára, az énekbeszéd sok esetben megnehezíti az énekesi pozíció stabilizálását és megtartását. Erre példát találunk a *Sírni, sírni, sírni* című Ady-dalban. Kiváltképpen a mű végéhez közeledvén láthatjuk, ahogyan merészen, több ütemen átívelő kitarított hangokkal érzékelteti a dal csúcspontját, nem melleleg ezzel kihasználva az énekesi lehetőségeket. A drámai

¹ I.m., 140. Kodály később további két Ady verset is feldolgozott, ám azokat már a kórusmű műfajában: *Akik mindig elkésnek* (1934, vegyeskar), *Felszállott a páva* (1937, különböző énekkari változatokban). I.h.

² Vargyas Lajos: *Keleti hagyomány-nyugati Kultúra*. (Budapest: Püski Kiadó Kft., 1999.) 257–290. 266.

³ I. m., 269.

⁴ I.h.

⁵ Ujfalussy József: „Ady-megzenésítések.” In.: Ittész Mihály (szerk.): *Ady-Kodály Emlénapok*. (Kecskemét, Kodály Zoltán Zenepedagógiai Intézet, 1978-1979.): 11–16. 14.

⁶ Bónis Ferenc: „Neoklasszikus vonások Kodály zenéjében.” In.: Ittész Mihály (szerk.): *Ady-Kodály Emlénapok*. (Kecskemét: Kodály Zoltán Zenepedagógiai Intézet, 1978-1979.) 17–40. 21.

mondanivaló kifejezése, konkretizálása érdekében akár még az énekes vokális határait sem mulasztja el feszegetni.

18

a tempo sostenuto (♩: 76)
largamento

ko-por - - só - ra. Tes - ta - men - tu - mot
frem - de Bah - re. Lã - stern, flu - chen und

ször - nyűt, ír - - ni És sír - - - - -
Gott ver - - nei - - nen Und We - - - - -

- - - ni, sír - - - - - ni, sír - - - - -
he, We - - - - - he, We - - - - -

*Ha nincs kéznél második zongorás az alsó sor eljátszására, innen ♪-ig a jobbkez egy oktávval magasabban vehető és a tremolo elmaradhat.
*Wenn kein zweiter Spieler mithilft, kann die rechte Hand von hier bis ♪ eine Oktave höher gespielt und das Tremolo weggelassen werden.

The musical score consists of four systems. The first system shows the vocal line with lyrics 'ni, sír he wei' and a piano accompaniment. The second system begins with a double bar line and the lyrics 'ni. nen.' followed by piano accompaniment. The third system continues the piano accompaniment with various dynamics and markings. The fourth system includes a flute part with 'Fl. espr.' and 'espr.' markings, a timpani part with 'Timp.' and 'trem.' markings, and a piano part with 'ppp' and 'morendo' markings. A vertical copyright notice 'Budapest 1918, 1914' is located on the right side of the fourth system.

7. kottapélda (Kodály Zoltán: *Sírni, sírni. sírni*)

A tudatosan átgondolt és kidolgozott kíséretben megszólaló átvezető szakaszok gyakorta előrevetítik a következő mondanivaló hangulatát, segítve az énekest a megfelelő hangszín előkészítésére. Mindez különösen is igaz a *Sírni, sírni, sírni* című dalra, aminek az eleje egy hosszabb bevezetővel (12 ütem) indul – majdhogynem egy operai nyitányhoz hasonlóan –, és csak ezután szólal meg legelőször az énekes (8. kottapélda). Ez az említett váltakozó felállás végig vonul a dal egészén, kialakítva egyfajta párbeszédet kíséret és ének szólám között. A dalhoz zenekari kíséret is készült, ami magával vonz egy jelentősebb, klasszikus éneklési módot és operai kvalitást.

Sírni, sírni, sírni
Ady Endre

Weinen, weinen
Andreas Ady

Lento lugubre (♩ = 44-46)

Z. 1940

8. kottapélda (Kodály Zoltán: *Sírni, sírni, sírni*)

3. Zeneszerzői megközelítések

3.3. Bartók Béla

Bartók 1908 tavaszán Kodály Zoltántól kapta meg első, Ady-verses kötetét, a *Vér és aranyt* (1907).¹ Nagy érdeklődéssel és kedvvel vetette bele magát a versek olvasásába.² Ady élményvilága és az ennek kifejezésére használt asszociációrendszere, motívumkészlete magával ragadta Bartókot.³ Sok hasonlóság fedezhető fel a két alkotó művészi világa között, beleértve a lírai forráságot, azonos logikát és közös eszmevilágot, mint arra Demény János utalt.⁴

Bartók op. 16-os Öt dalát Ady Endre szövegeire írta.⁵ A mű keletkezésének időszakát átszövik a háborús körülmények, a közönség által nem becsült és meg nem értett kompozíciók és szerelmi bonyodalmak.⁶ Bartók szövegválasztása tükrözi akkori hangulatát, így a komponálásra szánt költemények nem feltétlenül az Ady iránt érzett elkötelezettséget dokumentálják, mint inkább pillanatnyi lelkiállapotára utalnak.⁷

A választott versekre elsősorban a halálközelség és a mély rezignáltság jellemző.⁸ Az op. 16 dalciklus dalainak sorrendje a következő: *Három őszi könnycsepp*, *Őszi lárma*, *Az ágyam hívogat*, *Egyedül a tengerrel*, *Nem mehetek hozzád*.⁹ Mint ahogy az Ady-kötetekben, úgy Bartóknál is kiemelten fontos a versek, adott esetben a dalok sorrendje.¹⁰ *Az ágyam hívogat* kezdetű exponált helyen, középen helyezkedik el, ezzel jelezve a ciklus halálközponthoz való közeledését.¹¹ A ciklus nyitótételének őszi, az elmúlás gondolatához kapcsolódó szimbolikája is meghatározza a további dalok hangulatát.¹² Bartók zenéje teljes mértékben alkalmazkodik a költői versformához, átkomponáltság, strófikus szerkesztési elv

¹ Péter László: „Bartók és Ady.” *Élet és Irodalom* 50/28 (2006. július 14.): 17.

Arról, hogy személyesen találkozott volna Bartók Adyval, nincs fennmaradó biztos adat. Csupán annyit lehet tudni, hogy az 1909. november 27-én megrendezett *Ady-esten* Márffy Ödön festőművész meghívására feltehetőleg találkozhattak. A Pesti Színpad 1913. november 16-i számában felröppent a hír, miszerint Ady, Bartók és Balázs Béla a *Tündér Ilona* című mesedramán fog együtt dolgozni, ám ez nem valósult meg. I.h.

² I.h.

³ Demény János: „Bartók találkozása Adyval. Bartók könyvtárának Ady kötetei.” *Magyar Zene* 12/1 (1973. március 1.): 11–18. 15.

⁴ Demény János: „Ady-tanulmánykötet Bartók könyvtárában.” *Muzsika* 14/3 (1971. január): 9–11. 9.

⁵ Péter, „Bartók és Ady”, i.m., 17.

⁶ Szegő Júlia: „Három Bartók-dal megtalált ihletője.” *Korunk* 22/12 (1963. január): 1631–1635. 1632.

⁷ Pintér Csilla Mária: „Versforma és zenei forma Bartók Ady-dalaiban.” In: Sz. Farkas Márta (szerk.): *Zenetudományi dolgozatok 2004-2005*. (Budapest: MTA Zenetudományi Intézete, 2005.) 73–84. 74.

⁸ Somfai László: „Lemezismertető.” In: *Bartók Béla Összkiadás. Vokális művek 4. sorozat 1. lemez*. (Budapest: Hungaroton, 1968.) SLPX1160. 2–6. 5.

⁹ Péter, „Bartók és Ady”, i.m., 17.

¹⁰ I.h.

¹¹ I.h.

¹² Gaál Ildikó: *Bartók Béla: Öt dal – kétszer: Opus 15 és Opus 16*. DLA disszertáció. Budapest: Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, 2017. (Kézirat). 41.

jellemzi.¹³ A dalok tartalmi vonzata felettébb őszinte, személyes vallomás, amit maga a zeneszerző „meztelennek” nevez.¹⁴ Stílusát tekintve impresszionista és avantgárd jegyeket hordoz, valamint népdalszerű, chansonos fordulatokkal tarkított hangvétel jellemzi.¹⁵

Az énekszólam deklamáló ritmusformulái és melodikus vonalai szembetűnően emlékeztetnek a Reinitz Béla Ady-dalaiban használt zenei megoldásokra, akinek Bartók a dalciklust ajánlotta.¹⁶ Az *Egyedül a tengerrel* című dal kottapéldája (9. és 10. kottapélda) mindezt jól szemlélteti, mivel az említett dalt mindkét zeneszerző megzenésítette.

9. kottapélda (Reinitz Béla: *Egyedül a tengerrel*)

¹³ Pintér, „Versforma”, i.m.,76. A dalok elemzésével Pintér Csilla Mária az említett tanulmányában, valamint Gaál Ildikó DLA disszertációjában részletesen foglalkozik.

¹⁴ Szegő, „Három Bartók-dal.”, i.m., 1635.

¹⁵ Tallián Tibor: *Bartók Béla*. (Budapest, Rózsavölgyi és Társa, 2016.) 157.

¹⁶ Gaál, „Bartók Béla”, i.m., 79.

3. Zeneszerzői megközelítések

a tempo

mf rallentando - ♩ = 100

Egy vi - ró - got a pam - la - gon hagyott,
Ei - ne Blume blieb auf dem Ruhebett,

Mög - ő - le - lem az ócs - ka pam - la - got,
Ich um - ar - me das al - te Ru - he - bett,

molto espr.

10. kottapélda (Bartók Béla: *Egyedül a tengerrel*)

Hasonlóképpen Kodály Ady-dalaihoz, Bartók is rendkívül változatos ritmusképletekkel élt az Öt dal komponálásakor, figyelembe véve a magyar nyelv lejtését és ritmusát.¹⁷ Amiben mégis eltérést vélhetünk felfedezni, az az, hogy Bartók előtérbe helyezi a szabad előadást, ehhez társítva a *parlando rubato* előadói módot.¹⁸ Ugyanitt felmerülhet a kérdés, hogy mit is értünk szabad előadás alatt, hiszen Reinitz Ady-dalainál csakugyan, hangsúlyozottan tetten érhető az erre való törekvés. Mégis, Reinitz Ady versfeldolgozásaira jellemző a kabaréban előszeretettel alkalmazott sanzonos, szinte zenében szavaló szabad előadói stílus, szemben Bartók Ady-dalaival, melyekben a végigkomponált dalforma kereteit tágítja tovább és teremt meg egy újfajta, kifinomultabb zenei szabadságot.

Emellett, míg Kodály dalai *prozódia* központúak, ezáltal a lekottázott szöveg ritmusa igen szigorúan követhető, addig Bartóknál a *deklamáció* révén az énekesnek több előadói szabadság jut a magyar, beszélt nyelv ritmusának formálása mentén éneklés közben.¹⁹ A dallam- és ritmus-szerkezetek segítségével Bartók elsősorban a szabad beszédet törekszik imitálni (11. kottapélda).²⁰

¹⁷ I.m., 75.

¹⁸ I.m., 78.

¹⁹ I.h.

²⁰ I.m., 79.

Kovács Csilla: Ady-dalok

Plù vivo (♩. 110). Meno vivo (♩. 92).

arco
p

Va - la - mi dob - ban.
Ein dump - fen Po - chen.

Tempo I.

mf *p*

Va - la - ki min - den
Ir - gend - wer hat das gan - ze

tutt'e due le voci con molta espressione (non arpeggiando)

mf *p*

U. E. 6934.

8

Jaj! Vaj! der fasz Welt szö ge

lo - pott, stök - len,

ritardando

11. kottapélda, Bartók Béla: Őszi lárma

Bartók sajátos, egyéni stílusa a népzeneből bontakozik ki, miután a népdalok vonatkozásában megismerte a *parlando rubato* előadói stílust, valamint az egyéb, bonyolultabb, népzeneben használatos ritmusképleteket.²¹ Az *Egyedül a tengerrel* című dal zongorakíséretének szövetében a két kézben egyszerre jelenik meg a *duola* és kéthangonkét – *tenutóval* – súlyozott *triola* ritmus, ezáltal bonyolult poliritmiát képezve láttatja a tenger hullámain. A sűrű zongorakíséret fölött, attól teljesen független ritmusképletben, hiányos nyolcad-kvintolában hallható az énekszólam. Ez a fajta ritmikai lejegyzés megegyezik Bartók népdalgűjtéseinek szabadon lejegyzett ritmusképleteivel is (12. kottapélda).

²¹ I.h.

12. kottapélda (Bartók Béla: *Egyedül a tengerrel*)

Egyébiránt a zeneszerző ezt a fajta komponálási stílust már operájában, *A kékszakállú herceg várában* (1911) is előszeretettel alkalmazta és kibontakoztatta, tehát az operai jegyek egyértelműen felfedezhetőek a dalokban.²² Ehhez kapcsolódóan Somfai László felveti, hogy Bartók többnyire nem a vokális-melodista invenció mentén komponált, így a dalok műfajukat tekintve egyaránt értelmezhetőek dalként vagy drámai (operai) jelenetként is.²³ (13. kottapélda.)

13. kottapélda (Bartók Béla: *Nem mehetek hozzád*)

Érdekes megfigyelés és rejtett utalás lehet még a kottalejegyzésben használt jellemzően kiaprózott ritmusok, tehát sok nyolcad, tizenhatod érték egymásutánisága, csoportosítások, kötőívek nélkül. Ezáltal is, mintha hangsúlyt kapna a szövegszerúségre való szabad törekvés lehetősége az énekes részéről (14. kottapélda).

²² I.m., 57.

²³ Somfai, „Lemezismertető”, i.m., 4.

3. Zeneszerzői megközelítések

The image shows a musical score for the song 'Az ágyam hívogat' by Béla Bartók. It consists of a vocal line and a piano accompaniment. The vocal line is written in a single staff with a treble clef and a 3/4 time signature. The piano accompaniment is written in two staves (treble and bass clefs) with a 3/4 time signature. The score includes various musical notations such as notes, rests, and dynamic markings. The lyrics are written below the vocal line in both Hungarian and German. The tempo and dynamics are indicated by markings like 'Sostenuto (subito)', 'rit. al - Molto sostenuto.', 'meno f', 'f', and 'più f'. The tempo markings also include '(♩ = 152)' and '(♩ = 108)'. The piano accompaniment features a variety of textures, including chords and moving lines, with dynamic markings like 'mf', 'cresc.', 'f', 'p', and 'più f'.

Ki-néz - ni, ki-kei - ni, Ki-kei - ni, 'a-ka-ri, A-ka-ri, bú-sul-ni, El - szán - ni,
- Auf-raf - fen, aufschwingen, Aufschwingen, fort-wol-len, Fort-wol - len, aufstöhnen, Mut fas - sen,

14. kottapélda. (Bartók Béla: *Az ágyam hívogat*)

Kodály Ady-dalaihoz hasonlóan Bartók versfeldolgozásainak zongorakíséretében is nagy jelentőséggel bírnak a bevezetők, közjátékok és utójátékok. Érdeemes megfigyelni például az *Őszi lárma* című dal kapcsán, ahogyan az énekszólam átveszi és folytatja a zongora szólamban megkezdett hangulatok sokaságát, és ahogyan e különféle zenei eszközök révén a költő prózai hangja kihallik a dalok mögül. Ez a hang, az intonáció oldaláról közelítve Bartók koncepciója szerint meglehetősen diszsonáns, ami az énekes számára komoly kihívást jelent, hiszen megköveteli az igényes és precíz zenei hallást és képzettséget (15. kottapélda). Itt megjegyezném, hogy ezzel szemben Reinitz Ady-dalai ugyanezt nem követelik meg ennyire szigorúan.

The image shows a musical score for a song. It consists of two systems of staves. The first system has a vocal line and a piano accompaniment. The vocal line starts with the tempo marking 'molto al' and a metronome marking of 52. The piano part has a dynamic marking of 'p' and 'espr.'. The lyrics in Hungarian are 'Va - la - ki kor - hadí, Ir - gend - 100 pocht es an'. The second system also has a vocal line and a piano accompaniment. The vocal line starts with a 'ritard.' marking and a metronome marking of 100. The lyrics in Hungarian are 'vén mor - sche desz - ká - kan ko - pog. al - te Boh - len.'. The piano part has a dynamic marking of 'mp' and 'espr.'. The score is numbered 'U. B. 6934.' at the bottom.

15. kottapélda (Bartók Béla: *Őszi lárma*)

Bár Bartók Béla öt Ady-dalát Reinitz Bélának ajánlotta, láthatjuk, hogy a zenei megközelítések terén a két zeneszerző meglehetősen más utakat járt. Hasonló megfigyelést tehetünk Kodály Ady-dalai esetében is. Mégis elmondható, hogy Ady költészete mindhárom zeneszerzőt egy fejlettebb zenei nyelv és egy modernebb dalstílus megalkotására ösztönözte.

4. A legfontosabb előadók

4. A legfontosabb előadók

„Azt hiszem, a Terézkörúti Színpad legújabb műsora megfelel annak az ideálnak, amelyet a kabaréről alkottam magamnak. Tehát: nem fiókszínház, sem kávéházi viccek dramatizált gyűjteménye, hanem megelevenített társadalmi, művészeti és politikai szemle” – így nyilatkozott Nagy Endre, az irodalmi kabaré műfajának megteremtője a *Magyarság* című napilap 1927. novemberi számában.¹ Sajátos, lényegi megfogalmazása ez a kabaré küldetésének. A kabaré 1907. október 11-én nyitotta meg kapuit a budapesti közönség előtt, kezdetben Bonnbonier néven és Kondor Ernő fiatal színész igazgatta.² A Teréz körúti félvilági borozó helyiség rövidesen a magyar kabaré megszületésének színhelyévé vált.³ A művészeti vezetői posztot Heltai Jenő és Molnár Ferenc írók töltötték be, míg a zenei vezetői megbízott Szirmai Albert zeneszerző lett.⁴ A kabaré irányítását egy év után, 1908-ban Nagy Endre (1877-1938) vette át, a színház az előkelőbb helyen lévő, Andrassy útra (69. szám, a mai Fővárosi Bábszínház épülete) került át, neve Modern Színház Cabaret .lett⁵

A századforduló első éveiben számtalan, a magyar kabaré megalakulására irányuló kezdeményezés történt, ám sikertelenül.⁶ A német ajkú színházi produkciók, a varieték, vagy más néven brettlik⁷ mellett megvalósíthatatlannak tűnt a magyar szórakoztató műsorok meghonosítása.⁸ Lassan ugyan, de a francia és német kabaré műsorokból magyarra fordított vígjátékok és dalszövegek előkészítették a magyar irodalom helyét a kabaré-színpadon.⁹ Ennek eredményeképpen újjá éledhettek Csokonai, Tinódi, Petőfi versei, valamint teret kapott Karinthy, Szép Ernő és Ady költészete is.¹⁰ Ady új verseit alkalomról-alkalomra Nagy Endre olvasta fel, valamint jónéhány, Reinitz Béla által megzenésített dalát Papp Jancsi(1879-1944) énekelte.¹¹ Róla írta Nagy Endre A kabaré regényében, hogy kezdetben tanulatlan, külvárosi énekesként szerződött, ám Reinitz Béla kitartó, olykor a legvadabb

¹ Nagy Endre: „Nagy Endre nyilatkozata.” *Magyarság* 8/259 (1927. november 15.): 14.

² Ján L. Kalina: *A kabaré világa*. Ford.: Horváth Ferenc (Budapest: Gondolat, 1968.) 162.

³ I.h.

⁴ I.m., 164.

⁵ I.h.

⁶ I.m., 162.

⁷ A német Brettli szó kicsinyített formájából származik. Jelentése: színpadocska. Lásd: Körner András: *Költők a kabaréban. Pesti kabarédalok a 20. század elején*. (Budapest: Corvina kiadó, 2019.) 31.

⁸ Kalina, *A kabaré világa*, i.m., 162.

⁹ I.h.

¹⁰ I.m., 166.

¹¹ Nagy Endre: *A kabaré regénye*. (Budapest: Nyugat Kiadó és Irodalmi R. T., 1935.) 118.

korrepetálásának köszönhetően az Ady-dalok egyik legnagyobb előadójává vált.¹² Az Ady-dalok előadóinak felsorolásának szempontjából Vidor Ferike (1889-1970) énekesnő személye is igencsak jelentős, hiszen számos Reinitz-féle Ady-dal kéziratán olvasható a neve, mi több, a neki szánt szerzői utasítások is megtalálhatóak a kottákban.¹³ Bár az énekesnő leginkább cselédnótáival vált igazán népszerűvé,¹⁴ önéletrajzi regényéből kiderül, hogy Kodály- és Bartók—dalokat is énekelt, ezekkel kívánt magának szélesebb körű közönséget szerezni.¹⁵ Énekórákat Kelen Hugótól vett, legfőképpen azért, hogy elsajátítsa Bartók Gyermekeknek című zongoradarabjainak dalait.¹⁶ Erről így emlékezik könyvében: „Én erre előhúztam Bartók Béla gyermekdalait és azt mondtam: – Tanár Úr, nézze, én soha sehol nem hallottam előadni ezeket a dalokat. De én bűbajosnak találom őket és csoda lehetőségeket látok benne.”¹⁷ Vidor Ferike értesült arról, hogy Nagy Endre, szakítva a kabarévilággal, a *Nyugat* irodalmi folyóirat előadói estéin lép fel, sőt meghívottjai között vendégszerepelt például: Medgyaszay, Bartók és Kodály.¹⁸ Az irodalmi műsoron helyet kapott Vidor Ferike is Bartók dalokkal, feltehetően a *Gyermekeknek* című kötetből.¹⁹

Nagy Endre költészet iránti érdeklődése és szenvedélye, valamint különösen az Ady Endréhez fűződő baráti viszonya nagyban befolyásolta a műsor felépítését és tartalmi mondanivalóját.²⁰ A költészet népszerűsítéséhez Medgyaszay Vilma (1885-1972) színésznő, énekesnő is szívesen társult, kezdetben előadóként, később a kabaré igazgatójaként is.²¹ Kabaré repertoárjának középpontjában régi és kortárs művei egyaránt szerepeltek.²² Medgyaszay Vilma kezdetben drámai színésznőnek készült, a pesti Királyi Színházban debütált a *János vitéz* Iluskájaként (1904), de más operettekben is közkedvelt szereplőként tündökölt, végül mégis egy életre elhódították a dalok, még hozzá főként a kabaré nyújtotta izgalmas és mozgalmas világ műfajok.²³ Az 1920-as évek végén lehetősége nyílt több alkalommal is külföldi szereplésekre.²⁴ 1907-ben, Nagy Endre felkérésére lett a *Modern*

¹² I.m., 107.

¹³ Például lásd: Reinitz- *Az halottas ünnep* (OSZK: Ms. mus. 12. 197) kéziratán: „Vidor Feri. Összekulcsolt kezek, lesütött szem a földre.”

¹⁴ Nagy Endre, i.m., 111.

¹⁵ Vidor Ferike: *Kezicsókolom!* (Budapest: Szerzői kiadás, 1941.) 115.

¹⁶ I.m., 116. A *Nyugat*, 1931-es, *Figyelő* című rovatában: „Vidor Ferike Bartók és Kodály gyermekdalaiból énekelt.” N.N.: „Nyugat hírei. A Nyugat Baráti Köre irodalmi szalonjának hat hónapja.” *Nyugat* 24/13 (1931. július–december): 16.

¹⁷ I.h.

¹⁸ I.m., 118.

¹⁹ I.h.

²⁰ Körmer, *Költők a kabaréban.*, i.m, 100.

²¹ I.h.

²² I.h.

²³ Katona Éva: „A Kossuth-díjas Medgyaszay Vilmánál.” *Élet és Irodalom* 2/11 (1958. március 14.): 3.

²⁴ I.h.

4. A legfontosabb előadók

Színpad társulati tagja.²⁵ Gábor Andor és -Szirmai Albert *Bölcsődalával* mutatkozott be óriási sikerrel.²⁶ Medgyaszay kifinomult és intelligens személyisége, magas színvonalú előadása vonzotta a kabaré közönségét.²⁷ Ezt követően neve összeforrt a sanzón műfajával.²⁸ Számos versszerző írt a művésznő számára sanzonszöveget, így a már fentebb említett Gábor Andor, továbbá Heltai Jenő, Szép Ernő, Emőd Tamás, Kosztolányi Dezső és Babits Mihály. Ady Endre két, kabaréba szánt költeménye is ezek közé tartozik: *A Zozó levele* és *Kató a misén*.²⁹ Utóbbi két versről a művésznő maga mesélt egy 1967-ben adott rádió interjúban. Eszerint Ady Endre neki ajánlotta az említett két verset, amit Reinitz Béla megzenésítésében adott elő.³⁰ E mellett említést tett még Ady és -Reinitz *Egyedül a tengerrel* című daláról is, amiről így emlékezett meg: „egy életem keresztül énekeltem”.³¹ Más forrás pedig említést tesz arról is, hogy 1909. március 4-én, a kabaré egy kisebb Ady-versekből álló ciklust tűzött műsorára Medgyaszay Vilma előadásában.³² A következő vers megzenésítések hangzottak el: *Kató a misén*, *A Zozó levele*, *Új vizeken járok* és a *Magyar igazság*.³³ A kabarénak köszönhetően az Ady-versek nagy népszerűségnek örvendhettek rövid időn belül a budapesti közönség körében.³⁴ A magas színvonalú előadás és az akkori, újszerűnek ható megzenésítések, melyek elsősorban Reinitz Béla nevével fémjelvezhettek, biztosították a sikert.³⁵

Medgyaszay Vilma előadói karakterét gyakran összehasonlították a híres francia sanzón-énekesnővel, Yvett Guilbertel, akire Medgyaszay példaképként tekintett.³⁶ Ennek ellenére elmondható, hogy Medgyaszay mindig is következetesen törekedett egy sajátos és egyéni előadói stílus megteremtésére, aminek köszönhetően egyre ritkábban hasonlították össze más előadókkal.³⁷ A két énekesnő különbözőségét mutatja, hogy Medgyaszay énekesi pályáját operett énekesnőként kezdte, majd ugyan a kabarééneklés került művészetének központjába, ennek ellenére sokat tett az új, magyar zene népszerűsítéséért, mégpedig

²⁵ Nagy Endre, *A kabaré regénye*, i.m., 101–102.

²⁶ K. Kalina, *A kabaré világa*, 165.

²⁷ K. Kalina, i.m., i.h.

²⁸ I.h.

²⁹ Császár Angela: „A dal színésznője.” *Film Színház Muzsika* 29/18 (1985. május 4.): 12.

³⁰ Czigány György: „Látogatás Medgyaszay Vilmánál.” (1967. április 4.) (Az Országos Színház-történeti Múzeum és Intézet digitális hangfelvétele).

³¹ Czigány György és Lázár Eszter: „Magyar előadóművészek portréja. Látogatás Medgyaszay Vilmánál.” In: U.ók. (szerk.): *A muzsika hullámhosszán*. (Budapest: Zeneműkiadó, 1970.) 246–261. 261.

³² Körner: *Költők a kabaréban*., i.m., 192.

³³ I.m., 195.

³⁴ I.m., 192.

³⁵ I.h.

³⁶ I.m., 118.

³⁷ I.h.

koncerttermi előadásai révén, amelyhez hosszú és küzdelmes út vezetett.³⁸ Mi sem példázta ezt jobban, mint az, amikor arról nyilatkozott, hogy egy teljes évet csakis a Kodály- és Bartók-dalok megtanulására szentelt.³⁹ Többek között Bartók Béla Öt Ady-dalának megtanulására szánta el magát, ebben Kósa György és Nádasy Kálmán voltak segítségére.⁴⁰ A művésznek ennek az öt dalnak az elsajátítását tartotta a legnehezebb feladatnak.⁴¹ Így emlékezett:

S mikor már annyira álltak a dolgok, hogy el mertem e dalokat énekelni, felkerestem Bartókot, aki akkor Budán lakott. [...] Nahát én elkezdtem, énekeltem. Az *Egyedül a tengerrel* közepén van egy nagyon nehéz hely, egy fisz, énnekem kellemetlenül hangzott az és bizony kicsit nehéz volt, de nagy keservesen kinyögtem. Amikor vége volt a dalnak, azt mondom: Tanár Úr kérem, rossz volt az a fisz, ugye? Dehogyan volt az rossz, édes fiam, felelte Bartók, bár mindenki így énekelné, mint maga. Így kell ezt énekelni, mert sajnos – tisztelet a kivételnek – az énekesek csak kottafejeket énekelnek, de kifejezni nem tudnak., ezt mondta nekem Bartók. Hát én olyan boldog voltam, nagyon, nagyon boldog!⁴²

Egy másik nyilatkozatában így emlékezik Bartók szavaira erről az esetről:

Csak nyugalom – mondta Bartók, ez az a hang, amit én elképzelttem. Mert akad sok énekesnő, aki a fiszt játszva győzi, de kevés, aki ennyi lélekkel és szívvel telíti. [...] Szirén hangon, nem földi hangon kell énekelni.⁴³

Medgyaszay Vilma dalestjére 1927. február 3-án került sor a Zeneakadémia koncert termében, Kósa György zongorakíséretében.⁴⁴ A *Magyarság* 1927. február 4-i számában a következő kritika jelent meg a hangversenyéről:

Kísérletek is felejthetetlen élményekké válhatnak, ha egy elszánt, erős és imponáló egyéniségnek az erőpróbái. Ilyen volt Medgyaszay Vilma mai dalestje a Zeneakadémiában. A kabaré szivárványosan csillogó, lapályos vizeiből egy

³⁸ I.h.

³⁹ Czigány-Lázár, „Magyar előadóművészek”, i.m., 261.

⁴⁰ I.h.

⁴¹ I.h.

⁴² I.h.

⁴³ Gách Marianne: „Találkozás Medgyaszay Vilmával.” *Film Színház Muzsika* 12/3 (1968. január 20.): 12–13.

⁴⁴ BTK ZTI 20-21. Századi Magyar Zenei Archívum, Budapesti Hangversenyek Adatbázisa: http://db.zti.hu/koncert/koncert_Adatlap.asp?kID=3366 (utolsó megtekintés 2023.02.01.)

4. A legfontosabb előadók

merész szökelléssel fönn termett Kodály és Bartók lírájának sziklás magasságaiban. Magasságokban, melyek zordságukkal megfélemlítenek, s a megszokott stílusok völgylakóiban inkább szorongó érzést keltenek, mintsem gyönyörűséget. Ezt a vihar-tépte lírát, ezeket a dalokat énekelte ma a magyar énekbeszéd legnagyobb művésznője. Először is meglepte hallgatóit azzal, hogy olyan hangot és olyan énektudást tudott belevinni előadásába, mely abszolút zenei mértékkel mérve is föltétlen dalénekesi színvonalat jelent. Talán csak a legerősebb kitörésekben éreztük, hogy a szó és a kifejezés, nem pedig az érzéki hanghatás művésznőjével állunk szemben. A népies dalban pedig, melyek legközelebb férkőznek egyéniségéhez, a plasztikus színészi szemléltetés és megelevenítés olyan kis remekeit adta, melyekben Medgyaszay Vilma ma egyedülálló és utánozhatatlan. Zsánerképeket rajzol, kis tragédiákat formál, kis bohóságokat játszik és hátborzongatóan félelmes tud lenni. Azok a parasztversek, miket Kodály dolgozott föl, alkalmat adtak neki a legtarkább skála leperegtetésére. A közönséget elragadta művészetével. Sokszor, lelkesen és őszintén ünnepelték.⁴⁵

A kritika írója elismerőleg nyilatkozik a művésznő előadása kapcsán, kiemeli, hogy Medgyaszay Vilma sanzonénekesként egyedülálló és kimagasló, így éppen a kabaré-színpadon szerzett tapasztalatok járulhattak hozzá a hangverseny sikeréhez, ezek adták meg az előadás eredetiségét, frissességét és hatott az újdonság erejével.

Ezen az estén összesen húsz műsorszám hangzott fel: tíz Kodály és ugyancsak tíz Bartók dal, köztük az Öt Ady-dal is (op. 16).⁴⁶ A Zenetudományi Intézet Hangversenyadatbázisa és a Petőfi Irodalmi Múzeum kisnyomtatványain szereplő koncertek összevetése alapján Medgyaszay Vilmának 1946-ig megközelítőleg húsz koncertje volt még, amelyeken elhangzottak Kodály és Bartók dalai, így Ady-dalok is. A Nyugat Matinéknak és minden jelentős költő szerzői estjének állandó szereplője lett.⁴⁷ Reinitz Béla bécsi emigrációjából folyamatosan ellátta újabb és újabb Ady-dalokkal.⁴⁸ Medgyaszay Vilma kimunkált művésze nélkülözhetetlennek mondható az új Ady-dalok terjesztésében.

A koncert-adatbázist, valamint a kisnyomtatványokat, meghívókat vizsgálva kitűnt még egy igencsak jelentős Ady-dal előadó, aki operaénekesi pályájának ideje alatt számos

⁴⁵ K.A.: „Medgyaszay Vilma dalestje.” *Magyarság* 8/26 (1927. február 4.): 11.

⁴⁶ I.h.

⁴⁷ Gách, „Találkozás Medgyaszay Vilmával”, i.m., 13.

⁴⁸ I.h. Kodály Zoltán a *Magyar népzene* tizenegy füzeté közül a negyedik kötetet a művésznőnek ajánlotta.

alkalommal adott elő a költő verseire írt dalokat koncert pódiumokon. A Vajda János Társaság által szervezett irodalmi estek gyakori előadójaként Basilides Mária (1886-1946) neve is jó néhányszor megjelenik, többek között az említett dalok népszerűsítőjeként. Basilides Mária művészetében operai szerepei mellett, a dal éneklés, azon belül is a kortárs zeneszerzők, legfőképpen Kodály Zoltán és Bartók Béla népdalfeldolgozásainak előadása meghatározó szerepet játszott.⁴⁹ 1926 őszén az énekesnő Bartók Öt Ady-dalának megtanulására vállalkozott. Úgy fogalmazott, hogy ez élete legnehezebb feladatának bizonyult, mind az erős érzelmi rétegek feltárása, költői képek látomásos felidézése, mind pedig a merész zenei effektusok alkalmazása szempontjából.⁵⁰ Basilides művészi és előadói törekvése arra irányult, hogy legelőször is megpróbálja egyformán érteni a költő és a zeneszerző mondanivalóját és így, kettőjük tolmácsaként ismertesse a felcsendülő műveket.⁵¹ Bartók Béla szerzői estjére 1926. december 8-án került sor a Zeneakadémián, a művésznőt maga a zeneszerző kísérte zongorán.⁵² A hangverseny – a kritikai visszhang bizonyítja ezt – kivételes sikert aratott.⁵³ Tóth Aladár, a Pesti Naplóban megjelent koncert beszámolójából kiderül, hogy bár nem volt telt ház, a közönség részéről az őszinte elismerés nem maradt el.⁵⁴

Ezúttal csak a „Falun” énekszólamának nagyszerű megszólaltatójáról, Basilides Máriáról kell a legnagyobb elismerés és legőszintébb csodálat hangján megemlékeznünk. Nehezebb zenei feladatra nem igen vállalkozhat énekesnő, mint Bartók dalainak előadására. A muzikalitásnak valóságos tűzpróbája, ez a tót népdalciklus, valamint az az öt megrázóan szép Ady-dal is, mely Bartók öt magyar népdalával együtt a tegnapi műsort kiegészítette. Hogy Basilides a dalok zenei részét tökéletesen megoldotta: már ez magában véve is olyan szenzációs teljesítmény, melyet aligha tud egykét művész Európában a magyar művésznőnek utánacsinálni. De ahogy Basilides Mária a technikai részen túl, a legtermészetesebb gesztussal, a művek tartalmát szinte maradéktalanul kifejezte, az egyenesen az előadóművészet történelmének legragyogóbb lapjaira

⁴⁹ Molnár Jenő Antal: *Basilides Mária*. [= Molnár Antal (szerk.): *Nagy magyar előadóművészek I.*] (Budapest: Zeneműkiadó, 1967.) 44.

⁵⁰ I.m., 49.

⁵¹ I.h.

⁵² Molnár Jenő Antal, *Basilides Mária*, i.m., 49-50. A koncerten az Ady-dalokon kívül elhangzott még Bartók Béla Öt magyar népdal énekhangra és zongorára (BB 97) című gyűjteménye is, szintén Basilides Mária előadásában. Forrás: http://db.zti.hu/koncert/koncert_Adatlap.asp?kID=4932

⁵³ I.m., 50.

⁵⁴ Tóth Aladár: „Bartók Béla szerzői estje. Új Bartók művek bemutatása a Zeneakadémiában 1926. december 8-án.” *Pesti Napló* 77/281 (1926. december 10.): 15.

4. A legfontosabb előadók

kívánczik. Íme egy énekesnő, aki a népdal elementáris érzésvilágát, objektív „általános” hangvételt éppoly tökéletesen magáévá tudja tenni, mint az Ady-dalok komplikált, szeszélyes hangulatait és megrázóan szubjektív „egyéni” tónusát. .⁵⁵

Érdekes megfigyelés, hogy míg Medgyaszay Vilmának a Bartók-féle Ady-dalokhoz vezető útja a szanokon keresztül vezetett, addig Basilides Mária úgy tudott az Ady-dalok kongeniális előadójává válni, hogy legelőször is a Bartók Ady-dalok jelentését és mondanivalóját szívta magába és csak ezután jutott el a Reinitz-Ady versmegzenésítésekhez, amik később repertoárja állandó részét képezték. Ebből a szempontból a két előadás lényegesen eltért egymástól, erről a fennmaradt néhány hangfelvétel is tanúskodik.⁵⁶ Ami a két énekesnő művészetében valóban közös lehet, az az, hogy elkötelezett képviselőivé váltak az új magyar zenének és tudásuk legjavával, egyéni módokon igyekeztek ezt ki is szolgálni.

A két énekesnő – előadó szempontból vett – keresztmetszeteként Neményi Lili opera-énekesnő, színésznő nevével érdemes folytatni az Ady-dalok jelentős előadóinak felsorolását. Neményi Lili ugyanis – színész család gyermekeként – szülei nyomába lépve, tizenöt évesen kezdte meg pályafutását a kolozsvári Nemzeti Színház színpadán színésznőként.⁵⁷ Kolozsvár után Szeged következett, majd Miskolc és három évre (1936-1939) férjével, a rendező, színingazgató Horváth Árpáddal a debreceni Csokonai Színházhoz szegődtek, ahol meghonosították az operajátszás tradícióját.⁵⁸ Neményi Lili korán találkozott már a szan műfajával.⁵⁹ Egyik interjújában hangsúlyozta is, hogy tíz évesen Ady-dalokat szeretett volna tanulni, ehhez segítséget zongora-tanárától kapott.⁶⁰ Később, 1929-ben, miután férjével Budapestre költözött, fordult érdeklődése mélyrehatóbban a szanok felé, némileg kényszerűségből.⁶¹ Ugyanakkor elmondása szerint Medgyaszay Vilma olyan nagy benyomást tett rá egyik alkalommal, hogy ekkortól eredeztethető a műfaj iránti elköteleződése.⁶² Férje kapcsolatainak révén jónéhány költővel, íróval is ismeretségben állt, így lehetett, hogy 1933-ban Reinitz Bélával is megismerkedhetett.⁶³ Mi

⁵⁵ I.h.

⁵⁶ Reinitz Béla: Héja-nász az avaron. Énekel: Medgyaszay Vilma. Zongorista: ismeretlen.

⁵⁷ Raics István: „Portré és önarckép Neményi Liliről.” *Muzsika* 21/11 (1978. november): 5–7. 5.

⁵⁸ I.h. Megj.: Debrecenben kezd el – Basilides Mária ajánlására – Hoór Tempis Erzsébet énektanártól tanulni, aki az operaéneklés felé vezette a művésznőt.

⁵⁹ I.h.

⁶⁰ N.N.: „Interjú Neményi Lilivel.” Interjú készítésének dátuma: ismeretlen. A Petőfi Irodalmi Múzeum digitális hangfelvétele. OR_278_4 jelzettel.

⁶¹ Raics István, „Portré”, i.m., 6.

⁶² I.m., 7.

⁶³ Kerényi Mária: *Neményi Lili*. (Budapest: Zeneműkiadó, 1986.) 125.

több, Reinitz maga tanította be néhány Ady-versfeldolgozását a művésznőnek.⁶⁴ Előszertettel énekelte a *Csók az ájulásig*, *Májusi zápor után*, *Héja-nász az avaron*, *Őrizem a szemed*, *Az utolsó mosoly* és *A Zozó levele* című Ady-dalokat.⁶⁵ Utóbbi versről a vele készült riportban megerősíti az állítást, miszerint Ady Endre Párizsból küldte meg Medgyaszay Vilma számára az újabb sanzonnak szánt verset, valamint a *Kató a misén* címűt is ugyanerre a célra szánta.⁶⁶

Ugyanebben az interjúban hozzátette, hogy az Ady-dalok előadásmódjának ekkorra már kialakult egy sajátos stílusa.⁶⁷ Ezt a nagyon fontos mondatot alátámasztják a hangfelvételek is – akár Medgyaszay, akár Basilides vagy akár Neményi előadását hallgatjuk, amely felvételek a 6. táblázatban (Ady-dalok digitalizált hangfelvételeken) felsorolásra kerülnek. Ennek az előadásmódnak tehát Neményi is birtokában volt, sőt rendkívül otthonosan mozgott benne. A művésznő úgy látta, Reinitz épp azáltal járult hozzá Ady verseinek népszerűsítéséhez, hogy közelebb vitte a költeményeket a közönséghez.⁶⁸ Mivel ezek a dalok egyszerűek, közérthetővé teszik az Ady-verseket.⁶⁹ Neményi Lili azonban, a magas hangfekvés miatt nem minden Reinitz-Ady-dalt tudott elénekelni, s bár a dalok inkább recitativo- vagy melodráma-jellegűek megszólaltatásukhoz nélkülözhetetlen a megfelelő énektechnikai felkészültség.⁷⁰

Arra a kérdésre, hogy miben rejlik az Ady-dalok sajátos előadása, a korabeli hangfelvételek, illetve hanglemezek adhatnák meg leginkább az igazsághoz legközelebbi választ. Sajnos azonban nagyon kevés Ady-dalból maradt fenn hangfelvétel. Az Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet, valamint a Petőfi Irodalmi Múzeum digitalizációs projektjeinek köszönhetően csekély számú rádióműsor és interjú hanganyagán keresztül hozzá tudtam férni néhány felvételhez: Beretvás Hugó, Bartók és Reinitz Ady-dalai különböző előadásaihoz. A fennmaradt hanganyagok kis számát egyik tanulmányában Szabó Ferenc János azzal magyarázza, hogy bár az 1920 és 1960 közötti időszakban Magyarországon számos hanglemez került kiadásra, azoknak jelentős része inkább populáris zenét tartalmaz, így sanzonokat, cigányzenét, szalonzenét, korai jazzt, és csak nagyon kis

⁶⁴ N.N.: „Interjú Neményi Lilivel.”, i.m., i.h.

⁶⁵ I.h. Megj.: Kottagyűjteményének jelentős részét, beleértve számos kéziratot is, az SZFE könyvtárának ajánlotta fel.

⁶⁶ I.h.

⁶⁷ I.h.

⁶⁸ I.h.

⁶⁹ I.h.

⁷⁰ I.h.

4. A legfontosabb előadók

része műzenei kiadvány.⁷¹ A rádióműsorok zenei anyagát többségükben a stúdió-előadások felvételei, illetve a gramofonlemezeiről játszott hangfelvételek teszik ki.⁷²

1928-1929-ben a híres londoni, hanglemezcég, a His Master's Voice a világgazdasági válság idején teljes felszerelésével Magyarországra költözött, hogy a Kultuszminisztériumi megbízás nyomán Bartók és Kodály műveit, többek között népdalfeldolgozásait rögzítse.⁷³ A lemez bemutatására 1929. április 16-án került sor a sajtó előtt.⁷⁴ A Kodály- és Bartók-dalokat maga Bartók Béla kísérte zongorán, énekes partnerei: Medgyaszay Vilma, Basilides Mária és Székelyhidy Ferenc voltak.⁷⁵ Ugyan az említett lemezen Ady-dalok nem szerepelnek, mégis sok szempontból tanulságos meghallgatni őket. A századforduló dalainak előadói stílusa és módja ismerhető meg a hangfelvételeken keresztül.

Az Ady-dalok korabeli hangfelvételeinek felkutatásakor a következő hanganyagok álltak a rendelkezésemre, melyeknek őrzési helye a Petőfi Irodalmi Múzeum:

⁷¹ Szabó Ferenc János: „Magyar kortárs zene kottában, hanglemezen és rádiófelvételen (1920–1960).” In: Dalos Anna, Ozsvárt Viktória (szerk.): *Járdányi Pál és kora. Tanulmányok a 20. századi magyar zenetörténetből.* (Budapest: Rózsavölgyi és Társa, 2020.) 291–319. 291.

⁷² I.m., 297.

⁷³ Breuer János: „Kérdőjelek egy emlékezéshez.” *Új Tükör* 14/46 (1977. november). 42. Fodor András: „Népdalfeldolgozások Basilides Mária és Bartók Béla előadásában. Az 1929-es His Master's Voice lemezekről.” In: Uő. (szerk.): *Szomjúság zenére. Esszék.* (Budapest: A magyar Írószövetség és a Belvárosi Könyvkiadó kiadása, 1997.) 17–20. 19.

⁷⁴ Breuer, i.m., 42.

⁷⁵ I.h. Gách Marianne: „Találkozás Medgyaszay Vilmával.” című cikkében megjegyzést tesz arra vonatkozólag, hogy a művésznő íróasztalán gondos rendben ott található a felhalmozódott kotta anyag, amiből és amiket tanult. Ez a kottagyűjtemény kutatásom során nem került elő és egyelőre a lelőhelye sem ismert. Mindez különösképpen azért is sajnálatos, mert elképzelhető, hogy számos fontos szerzői utasítás található a papírlapon, esetleg Bartók Bélától származók is. Medgyaszay Vilma hagyatéka szórványosan fellelhető: OSZK-Kézirattár: néhány Babitscsal folytatott levélváltása, OSZMI: három mappa, benne, egyebek mellett a Medgyaszay Kabaré Pénztár könyve, ami tartalmazza az alkalmazott fellépők nevét és havi bérét. PIM: csekély számú levél, néhány anekdota. Basilides Mária lakását 1944-ben súlyos bombatalálat érte, minek következtében gyűjteménye teljes egészében megsemmisült. Molnár, im., *Basilides Mária.* 63.

Kovács Csilla: Ady-dalok

Műsor címe:	CD-szám	A felvételen elhangzó mű	Megjegyzés
A Magyar Rádió <i>Emlékkönyv</i> című műsorában: Medgyaszay Vilma emlékezik. Digitalizált hangfelvétel. (Dátum ismeretlen)	CD 00563	Reinitz Béla: Héja-nász az avaron Énekel: Medgyaszay Vilma Zongorista: ismeretlen	Stúdió-felvétel, a háttérben a közönség zaja. Medgyaszay Vilma emlékezik művészi pályájának egy-egy kiemelkedő élet eseményéről, ének számokkal közbeékelve a regényes önéletrajzi beszámolót.
Riport Neményi Lili művésznővel. Digitalizált hangfelvétel (Dátum, riport készítő neve ismeretlen)	OR91_2	- Reinitz Béla: Héja-nász az avaron - Reinitz Béla: Őrizem a szemed - Reinitz Béla: A Zozó levele - Reinitz Béla: Az utolsó mosoly Énekel: Neményi Lili Zongorista: ismeretlen	
Rádiófelvétel Digitális hangfelvétel (Adatok ismeretlenek)	OR351	- Reinitz Béla: Zilahi ember nótája Énekel: Máté Jolán Zongorista ismeretlen - Beretvás Hugó: Nem jön senki Énekel: Máté Jolán Zongorista: ismeretlen - Bartók Béla: Ágyam hívogat (Öt dal Ady Endre verseire Op. 16.) Énekel: Sziklai Erika Zongorista: Szűcs Lóránd - Kodály Zoltán: Sírni, sírni Énekel: Palló Imre Zenekar: Rádió Zenekar	A hangfelvétel a századfordulónál későbbi.

6. táblázat. Ady-dalok digitalizált hangfelvételeken.

4. A legfontosabb előadók

A felsoroltakon kívül még Basilides, Medgyaszay és Neményi Lili előadásában számos más szerző dalait is tanulmányoztam; ezek ugyan nem Ady-dalok, ám meghallgatásuk értékes adalékként szolgált számomra a művek előadásának és megformálásának vizsgálata szempontjából.⁷⁶ Érdekes volt megfigyelni, hogy az énekesek milyen otthonosan mozognak a különböző, látszólag egymástól távoli műfajok között. Előadói, kifejezésbeli eszköztáruk eltérőnek bizonyul, ugyanakkor stílus-érzékük és átható közlésvágyuk hasonló.

Az, hogy a sanzónok megjelentek a koncert pódiumokon, bizonyos szempontból jótékony hatást gyakorolt a műdalok előadására is. Ugyanis az énekesek a sanzónok előadása révén, amelyben nagy szerepet játszik a színészi tapasztalat is, egy számukra addig kevésbé megtapasztalt előadói szabadságot ismertek meg. A felvételek is érzékeltetik, hogy az előadó és a közönség közötti távolság lényegesen lerövidült, köszönhetően a közvetlen, merészebb és egyben szabadabb kifejezési módnak. Úgy tűnik, ez az akkori előadók és zeneszerzők számára különösen fontos összetevő volt, ami nagyban hozzájárul a jó előadás megéléséhez, amikor is az énekesek nem csak üres „kottafejeket énekelnek”⁷⁷, hanem önmagukat adva, intenzív kifejezésmóddal tolmácsolják az adott mű üzenetét és ezzel segítik a megértését.

A Medgyaszay Vilma hagyatékából előkerült *Jegyzetek a színészetéről* című gépelt jegyzetben – saját pódiumi tapasztalatait alapul véve – az énekesnő igyekszik megragadni a jó előadáshoz szükséges „kellékeket”. Felvételeit hallgatva sokszor az a benyomásunk támadhat, hogy merészen bejárja a szélsőségek magas skáláját a hisztériától a mély nyugalomig. Erről jegyzetében így ír: „A színésznek bizonyos mértékben Trance-ban kell lennie – és az igazi színészi, lelki diszpozíció – nem átalom kimondani rokon a hisztériával. Olyan – mondjuk – dirigálható hisztéria ez, melyet céltudatosan a művészet szolgálatába tud állítani a vérbeli komédiás.”⁷⁸ A *Héja-nász az avaron* című Reinitz-dal előadásában figyelhető meg ez a leginkább kifejezőbb módon.⁷⁹ Minden egyes szó, szünet, tagolás, hanglejtés, hangszín Reinitz előadói modorát idézi. Valószínűleg Medgyaszay fülében is sokszor visszacsenghetett a zeneszerző hangján énekelt mű. Egyértelműen ki lehet hallani,

⁷⁶ További hangfelvételek megtalálhatók az OSZK Online Hangtárában, a Nemzeti Audiovizuális Archívum rendszerében, a Gramophone Online felületén, valamint a YouTube nyilvános videómegosztó webhelyen. Utóbbin számos Basilides és Bartók hangfelvétel meghallgatható a His Master’s Voice (AM 2566) lemezeiről, digitalizált formában.

⁷⁷ Utalás Bartók Béla szavaira, Medgyaszay visszaemlékezése alapján. Czigány-Lázár, „Magyar előadóművészek portréja”, i.m., 261.

⁷⁸ Medgyaszay Vilma: „Jegyzetek a színészetéről.” Medgyaszay Vilma hagyatékából. PIM könyvtári jelzete: V.382/21. 5. oldal

⁷⁹ Utalás a CD 00563 (PIM) jelzetű rádiófelvételen elhangzott Reinitz-Ady: *Héja-nász az avaron* című dalra. Bartók és Kodály Ady-dalait nem állt módomban elemezni, mivel éppen az általam bemutatott legfontosabb előadókkal nem maradt fent hangfelvétel.

ahogyan Reinitz modoros, vad és ösztönből fakadó hanglejtése köszön vissza Medgyaszay átlényegült hangján keresztül, aminek színe – nála szokatlan módon – sötétre és drámaira változik. A Jegyzetében található színészi átélésre vonatkozó bekezdésben így ír: „Ami igazán megragadja a hallgató lelkét, annak a szívből, a lélekből kell jönnie. A színésznél és a pódiumon egyedül dolgozó előadóművésznél egyaránt fontos, hogy az ábrázoló alak lelkiállapotába teljesen be tudja képzelni magát, hogy úgy mondjam szavalja, énekelje a költő/szerző szavait, mintha saját egyéni élményéről volna szó.”⁸⁰ Ezt nevezi később *autoszuggesztió*nak, képzelt beleélésnek.⁸¹

Arra a kérdésre, hogy vajon milyen lehetett az a kialakult előadói stílus, amiben az említett művészek előadták az Ady-versfeldolgozásokat, csak a fennmaradt hangfelvételek elemzése adhat választ. Ezeken egyértelműen hallható az előadói szabadság, a beszédszerű, sokszor rubato előadásmód – természetesen ott, ahol ez leginkább indokolt –, és nagy hangsúlyt fektetnek az előadók a pregnáns, érthető szövegmondásra. A dalok előadói stílusáról elmondható, hogy a legtöbb esetben a nóták, szonok és kuplék hangvétélét követik. Mindez leginkább a Reinitz-Ady versfeldolgozásokra jellemző. Ezekben megfogható egyfajta egységesség az előadói stílust illetően, ugyanakkor a különböző személyiségek egyéniségéből, előadói tapasztalatából, stílusismeretéből adódik, hogy nincs két egyforma előadás, minek következtében minden előadott mű önmagában vett eredeti alkotássá válik.

⁸⁰ Medgyaszay Vilma, „Jegyzetelések.”, im., 1.

⁸¹ I.h.

Összegzés

A disszertációmban kiemelten fontosnak tartottam ismertetni Ady Endre személyes kapcsolatát a zenével. Milyen zenéket kedvelt a költő és azok milyen hatást gyakoroltak saját költészetére, annak „dallamára”, valamint, hogy ez hogyan inspirálta kortárs zeneszerzőket.

Újra feldolgozásra került az Ady-dal repertoár az 1906-1945-ig tartó időszakra leszűkítve. Általános egybevetésekkel és tényszerű megállapításokkal bővült az Ady-dalokra vonatkozó ismeretek sora. Többek között kirajzolódott, mely Ady-versek kerültek megzenésítésre, valamint váltak igazán népszerűvé a megzenésítések által és melyek azok, amelyek kevésbé váltak népszerűvé, ám mégis kinyomtatásra kerültek. Összegzésre kerültek Reinitz Béla kéziratban maradt és nyomtatásban megjelent Ady-dalai, amely dalok szinte alappillérei az Ady-repertoárnak, hiszen több, mint száz megzenésítésről van szó.

Az Ady-dalok feltárása révén, közelebbről megvizsgálva, három zeneszerző: Reinitz Béla, Kodály Zoltán és Bartók Béla Ady-dalain keresztül igyekeztem bemutatni e repertoár sokszínűségét és kiemelkedően értékes szerepét az énekes repertoáron belül. Mindezt kibővítve a legfontosabb korabeli előadók felsorolásával és bemutatásával. Kiemelten fontosnak tartottam a fennmaradt hangfelvételek kikutatását és kielemezését különböző szempontok szerint.

Bibliográfia

- Ady Endre: *Péntek esti levelek*. Szerk.: Varga József. Budapest: Zeneműkiadó, 1975.
- Ady Lajos: *Ady Endre*. Budapest: Amicus, 1923.
- Alföldi Imre: „Tejfoggal kőbe. (10.). Regényes önéletrajzi krónika apámról s magamról.” *Várad* 17/10 (2018.október): 76–79.
- Ágai Adolf: *Utazás Pestről – Budapestre. 1843–1907*. Budapest: Pallas RT, 1908. 405.
- Bartók Béla: „Cigányzene? Magyar zene? (Magyar népdalok a német zeneműpiacon)”. In: Lampert Vera (közr.). *Bartók Béla írásai 3. Írások a népzeneről és a népzene kutatásról*. Budapest: Editio Musica Budapest, 1999. 345–368.
- Bozó Péter: „Operett Magyarországon (1859–1960)”. <http://www.zti.hu/mza/m0402.htm> (utolsó megtekintés dátuma: 2020.05.11.).
- Bónis Ferenc: „Neoklasszikus vonások Kodály zenéjében.” In: Ittész Mihály (szerk.): *Ady-Kodály Emléknapok*. Kecskemét: Kodály Zoltán Zenepedagógiai Intézet, 1978–1979. 17–40.
- : „Kodály Zoltán és Móricz Zsigmond.” *Nemzet és hagyomány* 25/12 (2012. szeptember): 3–29.
- Breuer János: „Kérdőjelek egy emlékezéshez.” *Új Tükör* 14/46 (1977. november): 42.
- Czigány György: „Látogatás Medgyaszay Vilmánál.” 1967. április 4. Az Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet digitális hangfelvétele.
- Czigány György és Lázár Eszter: „Magyar előadóművészek portréja. Látogatás Medgyaszay Vilmánál.” In: Uő. (szerk.): *A muzsika hullámhosszán*. Budapest: Zeneműkiadó, 1970. 246–261.
- Császár Angela: „A dal színésznője.” *Film Színház Muzsika* 29/18 (1985. május 4.): 12–13.
- Csáth Géza: „Reinitz Béla és Farkas Ödön Ady-dalai.” *Nyugat* 3/13–24 (1910. július–december): 1231–1233.
- Demény János: „Ady-tanulmánykötet Bartók könyvtárában.” *Muzsika* 14/3 (1971. január): 9–11.
- : „Bartók találkozása Adyval. Bartók könyvtárának Ady kötetei.” *Magyar Zene* 12/1 (1973. március 1.): 11–18.
- Dénes Zsófia: *Akkor a hársok épp szerettek*. Budapest: Magvető Kiadó, 1957.
- Dobszay László: *Magyar zenetörténet*. Budapest: Gondolat, 1984.
- Eősze László: *Kodály Zoltán életének krónikája*. Budapest: Zeneműkiadó, 1977.

Bibliográfia

- Fejes György: „Reinitz Béla zeneműveinek jegyzéke.” In: Bónis Ferenc (szerk.): *Magyar zenetörténelmi tanulmányok Szabolcsi Bence 70. születésnapjára*. Budapest: Zeneműkiadó, 1969. 293–315.
- : „Töredékek Reinitz Béláról.” *Magyar Zene* 17/1 (1976. március): 42–71.
- Flórián László–Vajda János: *Reinitz Béla*. Budapest: Zeneműkiadó, 1978.
- Fodor András: „Népdalfeldolgozások Basilides Mária és Bartók Béla előadásában. Az 1929-es His Master’s Voice lemezekén.” In: Uő. (szerk.): *Szomjúság zenére. Esszék*. Budapest: A magyar Írószövetség Belvárosi Könyvkiadó kiadása, 1997. 17–20.
- Gaál Ildikó: *Bartók Béla: Öt dal – kétszer*. DLA disszertáció. Budapest: Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, 2017. (Kézirat).
- Gách Marianne: „Találkozás Medgyaszay Vilmával.” *Film Színház Muzsika* 12/20 (1968.január 20.): 12–13.
- Horváth Béla: *Czigány Dezső Ady-képei*. Budapest: Magvető, 1977.
- J. Györi László: „Szimfonikus költemény prózában. Kelemen Éva zenetörténész Csáth Gézáról.” *Muzsika* 56/7 (2013. július): 10–12.
- Ján L. Kalina: *A kabaré világa*. Ford.: Horváth Ferenc. Budapest: Gondolat, 1968.
- K. A.: „Medgyaszay Vilma dalestje.” *Magyarság* 8/26 (1927. február): 11.
- Kabos Ilonka: „Emlékek Adyról.” In: Kovalovszky Miklós (szerk.): *Emlékezések Adyról III*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1987. 384.
- Katona Éva: „A Kossuth-díjas Medgyaszay Vilmánál.” *Élet és Irodalom* 2/11 (1958. március): 3.
- Kállai Ernő: „A cigányzenészek helye és szerepe a magyar társadalomban és a magyar kultúrában.”
http://www.kallaierno.hu/data/files/ciganyzeneszek_helye_es_szerepe_magyar_tarsadalomban_es_magyar_kulturaban_9rSXuJ.pdf (utolsó megtekintés dátuma: 2020. augusztus 8.).
- Karinthy Frigyes: „Ady Endréről.” *Nyugat* 2/10–11 (1909.június 1.): 560–562.
- Kelemen Éva: *Művészetek vándora. A zeneszerző Csáth Géza*. Budapest: Magyar Kultúra Kiadó, 2015.
- Kerényi Mária: *Neményi Lili*. Budapest: Zeneműkiadó, 1986.
- Kodály Zoltán: „Szentirmaytól Bartókig.” In: Bónis Ferenc (közr.): *Visszatekintés. Összegyűjtött írások, beszédek, nyilatkozatok II*. Budapest: Zeneműkiadó, 1964. 464–468.
- : „Magyar népdalok előszava.” In: Bónis Ferenc (közr.): *Visszatekintés. Összegyűjtött írások, beszédek, nyilatkozatok I*. Budapest: Zeneműkiadó, 1964. 9–10.

- : „Magyar népdal vagy cigányzene?” In: Bónis Ferenc(közp.) *Visszatekintés. Hátrahagyott írások, beszédek, nyilatkozatok III.* Budapest: Zeneműkiadó, 1989. 373–387.
- Körner András: *Költők a kabaréban. Pesti kabarédalok a 20. század elején.* Budapest: Corvina kiadó, 2019.
- Medgyaszay Vilma: „Jegyzetek a színészetéről.” Medgyaszay Vilma hagyatékából. PIM könyvtári jelzete: V.382/21.
- Molnár Antal beszél. Vezér Erzsébet kérdezi Ady Endréről. Interjú, 1970. PIM Audiovizuális anyag CD03640/2.
- Molnár Jenő Antal: *Basilides Mária.* [= Molnár Antal (szerk.): *Nagy magyar előadóművészek I.*] Budapest: Zeneműkiadó, 1967.
- Molnár Imre: „Herboly László”. In: Uő. (szerk.): *A magyar muzsika könyve.* Budapest: Merkantil Nyomda/ Havas Ödön, 1936. 395.
- Móser Zoltán: „Látványok, helyszínek, énekek. Ady Endrével a mítoszok és a »zenei hangok országában«.” *Tiszatáj* 66/12 (2012. december): 109–118.
- N.N.: „Új Ady-dalok.” *Székely Napló* 54/148 (1924. szeptember): 1.
- N.N.: „Nyugat hírei. A Nyugat Baráti Köre irodalmi szalonjának hat hónapja” *Nyugat* 24/13 (1931. július–december): 16.
- N.N.: „Interjú Neményi Lilivel.” Interjú készítésének dátuma: ismeretlen. A PIM digitális hangfelvétele. OR_278_4 jelzettel
- Nagy Endre: „Nagy Endre nyilatkozata.” *Magyarország* 8/259 (1927. november.): 14.
- : *A kabaré regénye.* Budapest: Nyugat Kiadó és Irodalmi R. T., 1935.
- Nikodémuszné Nagy Mária: „Kottabibliográfia.” In: Vitályos László és Orosz László (szerk.): *Ady-bibliográfia 1896–1977. Ady Endre önállóan megjelent művei és az Ady-irodalom.* (Budapest: MTA Könyvtára, 1990.): 323–361.
- O.G.: „Az Ady-Reinitz dalok születése.” *Magyar Nemzet* 6/246 (1946. október): 6.
- Orosz László: „Adalékok Ady verseléséhez. Vizsgálódások Ady felező nyolcasai körül.” In: Ittész Mihály (szerk.): *Ady-Kodály emléknepok. Kecskemét 1977. XI. 30.–XII. 1.* Kecskemét: Kodály Zoltán Zenepedagógiai Intézet, 1979. 79–84.
- Papp Viktor: „Ady és a zene.” *Nyugat* 12/4-5 (1919. február 16. – március 1.): 326–331.
- Péczely László: „Ady verselése.” *Jelenkor* 20/11 (1977. november): 1028–1033.
- Péter László: „Bartók és Ady.” *Élet és Irodalom* 50/28 (2006. július 14.): 17.
- Péterfi István: „Ady és a muzsika.” *Esti Budapest* 1/200 (1952. november): 4.

Bibliográfia

- Pintér Csilla Mária: „Versforma és zenei forma Bartók Ady-dalaiban.” In: Sz. Farkas Márta (szerk.): *Zenetudományi dolgozatok 2004–2005*. Budapest: MTA Zenetudományi Intézete, 2005. 73–84.
- Raics István: „Portré és önarckép Neményi Liliről.” *Muzsika* 21/11 (1978. november): 5–7.
- Révész Béla: „Ady Endre. Második közlemény.” *Nyugat* 14/16 (1921. augusztus 16.): 1223–1229.
- Sárosi Bálint: „Cigányzenés századvég (1890–1900).” *Muzsika* 46/10 (2003.október): 12–14.
- Somfai László: „Lemezismertető.” In: *Bartók Béla Összkiadás. Vokális művek. 4. sorozat 1. lemez*. Budapest: Hungaroton, 1968. SIPX11603. 2–6.
- Sonkoly István: „Ady verseinek megzenésítései.” In: Baróti Dezső (szerk.): *A Petőfi Irodalmi Múzeum évkönyve*. Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum, 1961. 123–143.
- Sömjenyi Sándor: „Reinitz Béla és a munkásmozgalom.” *Párttörténeti Közlemények* 26/1 (1980. április): 210–211.
- Szabó Ferenc János: „Magyar kortárs zene kottában, hanglemezen és rádiófelvételen (1920–1960).” In: Dalos Anna, Ozsvárt Viktória (szerk.): *Járdányi Pál és kora. Tanulmányok a 20. századi magyar zenetörténetből*. Budapest: Rózsavölgyi és Társa, 2020. 291–319.
- Szabó Ferenc János: „Modern zene, kabarédal és giccs. Korai Ady megzenésítések.” In: Szerk: Kappanyos András „*Lennék valakié.*” *Az Ady-kultusz és kisajátítási kísérletei 1906–2018*. Budapest: Reciti, 2021. 127–145.
- Szegő Júlia: „Három Bartók-dal megtalált ihletője.” *Korunk* 22/12 (1963. január): 1631–1635.
- Szilágyi Péter: „Ady ritmikai pályaképe.” *Kritika* 77/11 (1977. november): 14–15.
- : *Ady Endre verselése*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1990.
- Szokolay Sándor: „Ady-muzsika.” *Kritika* 77/11 (1977. november): 16.
- Szokolay Endre: „Kincsek egy kis nagymarosi házban.” *Pest Megyei Hírlap* 10/19 (1966. január): 10.
- Tóth Aladár: „Bartók Béla szerzői estje. Új Bartók művek bemutatása a Zeneakadémiában 1926. december 8-án.” *Pesti Napló* 77/281 (1926. december 10.): 15.
- Tailán Tibor: *Bartók Béla*. Budapest, Rózsavölgyi és Társa, 2016.
- Tóth János: „Megsárgult kottalapok.” *Bihari Napló* (1972. december 1.): 14.
- Ujfalussy József: „Ady-megzenésítések.” In: Ittész Mihály (szerk.): *Ady-Kodály Emléknepok*. Kecskemét: Kodály Zoltán Zenepedagógiai Intézet, 1978–1979. 11–16.

Varga József: „Szabolcsi Bence: Vers és dallam.” *Kortárs* 3/10 (1959. október): 626–631.

—————: *Ady és kora*. Budapest: Kossuth könyvkiadó, 1977.

Vargyas Lajos: *A magyar vers ritmusa*. Budapest: Akadémiai kiadó, 1952.

—————: *Keleti hagyomány. Nyugati Kultúra*. Budapest: Püski Kiadó Kft., 1999. 257–290.

Vezér Erzsébet: *Ady Endre élete és pályája*. Budapest: Gondolat, 1969.

Vidor Ferike: *Keziticsókolom!* Budapest: Szerzői kiadás, 1941.

Voit Krisztina: „Ady és a muzsika II. Zenélő versek.” *Kisalföld* 33/272 (1977. november): 9.